

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

της 11ης Δεκεμβρίου 2003 \*

Στην υπόθεση C-322/01,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Landgericht Frankfurt am Main (Γερμανία) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 234 ΕΚ, με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

**Deutscher Apothekerverband eV**

και

**0800 DocMorris NV,**

**Jacques Waterval,**

η έκδοση προδικαστικής απόφασης ως προς την ερμηνεία των άρθρων 28 ΕΚ και 30 ΕΚ, καθώς και των άρθρων 1, παράγραφοι 3 και 4, 2 και 3 της οδηγίας 92/28/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 1992, για τη διαφήμιση των φαρμάκων που προορίζονται για ανθρώπους (ΕΕ L 113, σ. 13), σε συνδυασμό με την οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας [των πληροφοριών], ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («οδηγία περί του ηλεκτρονικού εμπορίου») (ΕΕ L 178, σ. 1),

\* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

συγκείμενο από τους Β. Σκουρή, Πρόεδρο, P. Jann, C. W. A. Timmermans, C. Gulmann, J. N. Cunha Rodrigues και A. Rosas, προέδρους τμήματος, D. A. O. Edward (εισηγητή), A. La Pergola, J.-P. Puissochet, R. Schintgen, F. Macken, N. Colneric και S. von Bahr, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: C. Stix-Hackl

γραμματέας: H. A. Rühl, κύριος υπάλληλος διοικήσεως,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

— η Deutscher Apothekerverband eV, εκπροσωπούμενη από τον C. Dechamps, Rechtsanwalt, επικουρούμενο από τον J. Schwarze,

— η 0800 DocMorris NV και ο J. Waterval, εκπροσωπούμενοι από τον καθηγητή C. Koenig,

— η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον W.-D. Plessing και την B. Muttelsee-Schön,

— η Ελληνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους Φ. Γεωργακόπουλο και Δ. Καλόγηρο, καθώς και την Ε.-Μ. Μαμούνα,

- η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον G. de Bergues και την R. Loosli-Surrans,
  
- η Ιρλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον D. J. O'Hagan, επικουρούμενο από την N. Hyland, barrister,
  
- η Αυστριακή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την C. Pesendorfer,
  
- η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τον J.-C. Schieferer, επικουρούμενο από τον M. Núñez Müller, Rechtsanwalt,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις της Deutscher Apothekerverband eV, εκπροσωπούμενης από τον C. Dechamps, επικουρούμενο από τον J. Schwarze, της 0800 DocMorris NV και του J. Waterval, εκπροσωπούμενων από τον C. Koenig, της Γερμανικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από τον W.-D. Plessing, της Ελληνικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από τους Δ. Καλόγηρο και Μ. Απέσσο, της Γαλλικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από τη R. Loosli-Surrans, και της Επιτροπής, εκπροσωπούμενης από τον J.-C. Schieferer, κατά τη συνεδρίαση της 10ης Δεκεμβρίου 2002,

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελία που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 11ης Μαρτίου 2003,

εκδίδει την ακόλουθη

### Απόφαση

- 1 Με διάταξη της 10ης Αυγούστου 2001, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 21 Αυγούστου 2001, το Landesgericht Frankfurt am Main υπέβαλε, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 234 ΕΚ, τρία προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία των άρθρων 28 ΕΚ και 30 ΕΚ, καθώς και των άρθρων 1, παράγραφοι 3 και 4, 2 και 3 της οδηγίας 92/28/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 1992, για τη διαφήμιση των φαρμάκων που προορίζονται για ανθρώπους (ΕΕ L 113, σ. 13), σε συνδυασμό με την οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας [των πληροφοριών], ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («οδηγία περί του ηλεκτρονικού εμπορίου») (ΕΕ L 178, σ. 1).
- 2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στον πλαίσιο διαφοράς μεταξύ, αφενός, της Deutscher Apothekerverband eV (στο εξής: Apothekerverband) και, αφετέρου, της 0800 DocMorris NV (στο εξής: DocMorris) και του J. Waterval, σχετικά με την πώληση μέσω Διαδικτύου (Internet) φαρμάκων για ανθρώπινη χρήση εντός κράτους μέλους διαφορετικού από εκείνο στο οποίο είναι εγκατεστημένοι η DocMorris και ο J. Waterval.

## Το νομικό πλαίσιο

### *Η κοινοτική κανονιστική ρύθμιση*

Οι οδηγίες που διέπουν την πώληση φαρμάκων

3 Η οδηγία 65/65/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 26ης Ιανουαρίου 1965, περί της προσεγγίσεως των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με τα φαρμακευτικά ιδιοσκευάσματα (ΕΕ ειδ. έκδ. 13/001, σ. 25), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 93/39/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1993 (ΕΕ L 214, σ. 22, στο εξής: οδηγία 65/65), εξαρτά τη διάθεση φαρμάκων στην αγορά από την προηγούμενη χορήγηση σχετικής αδειάς. Το άρθρο 3 της οδηγίας αυτής όριζε:

«Κανένα φάρμακο δεν μπορεί να διατεθεί στην αγορά σε κράτος μέλος αν δεν έχει εκδοθεί άδεια κυκλοφορίας από την αρμόδια αρχή του κράτους μέλους αυτού σύμφωνα με την παρούσα οδηγία ή εάν δεν έχει χορηγηθεί άδεια σύμφωνα με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 2309/93 του Συμβουλίου, της 22ας Ιουλίου 1993, για τη θέσπιση κοινοτικών διαδικασιών έγκρισης και εποπτείας των φαρμακευτικών προϊόντων για ανθρώπινη και κτηνιατρική χρήση και για τη σύσταση ευρωπαϊκού οργανισμού για την αξιολόγηση των φαρμακευτικών προϊόντων (ΕΕ L 214, σ. 1).

Οι διατάξεις της παρούσας οδηγίας δεν θίγουν τις αρμοδιότητες των αρχών των κρατών μελών ούτε όσον αφορά τον καθορισμό των τιμών των φαρμακευτικών προϊόντων ούτε όσον αφορά την υπαγωγή τους στο πεδίο εφαρμογής των εθνικών συστημάτων ασφάλισης υγείας, βάσει υγειονομικών, οικονομικών και κοινωνικών προϋποθέσεων.»

- 4 Από τις 18 Δεκεμβρίου 2001 η οδηγία 65/65 καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε από την οδηγία 2001/83/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Νοεμβρίου 2001, περί κοινοτικού κώδικος για τα φάρμακα που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση (ΕΕ L 311, σ. 67, στο εξής: κοινοτικός κώδικας). Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, του κοινοτικού κώδικα, που περιλαμβάνεται στον τίτλο ΙΙΙ, «Θέση σε κυκλοφορία στην αγορά», κεφάλαιο 1, που αφορά την «άδεια κυκλοφορίας στην αγορά»:

«Κανένα φάρμακο δεν μπορεί να διατεθεί στην αγορά σε κράτος μέλος αν δεν έχει εκδοθεί άδεια κυκλοφορίας από την αρμόδια αρχή του κράτους μέλους αυτού σύμφωνα με την παρούσα οδηγία ή εάν δεν έχει χορηγηθεί άδεια σύμφωνα με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 2309/93.»

Οι σχετικές με την κατάταξη στην οικεία κατηγορία οδηγίες στον τομέα της παραδόσεων φαρμάκων

- 5 Η οδηγία 92/26/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 1992, σχετικά με την κατάταξη για τη χορήγηση των φαρμάκων που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση (ΕΕ L 113, σ. 5), όριζε, στο άρθρο 2, παράγραφος 1, ότι, όταν οι αρμόδιες αρχές κράτους μέλους επιτρέπουν τη διάθεση φαρμάκου στην αγορά, οφείλουν να προσδιορίζουν την κατάταξή του είτε στα φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή είτε στα φάρμακα για τα οποία δεν απαιτείται τέτοια συνταγή και, προς τούτο, πρέπει να εφαρμόζουν τα κριτήρια που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας. Κατά τη διάταξη αυτή:

«Τα φάρμακα χορηγούνται μόνον βάσει ιατρικής συνταγής εφόσον:

- ενδέχεται να θέσουν, αμέσως ή εμμέσως, την υγεία σε κίνδυνο ακόμη και όταν γίνεται κανονική χρήση αυτών, εάν χρησιμοποιούνται χωρίς ιατρική παρακολούθηση

ή

- γίνεται συχνά και σε πολύ μεγάλο βαθμό [μη] κανονική χρήση αυτών με αποτέλεσμα να τίθεται η υγεία αμέσως ή εμμέσως σε κίνδυνο

ή

- περιέχουν ουσίες ή παρασκευάσματα με βάση τις ουσίες αυτές, των οποίων η δράση ή/και οι παρενέργειες είναι αναγκαίο να μελετηθούν εκτενώς

ή

- εκτός εξαιρέσεων, σύμφωνα με την ιατρική συνταγή χορηγούνται διά της παρεντερικής οδού.»

6 Το άρθρο 4 της οδηγίας 92/26 διευκρίνιζε ότι τα χορηγούμενα χωρίς συνταγή φάρμακα είναι εκείνα τα οποία δεν έχουν τα χαρακτηριστικά που απαριθμούνται στο άρθρο 3 της οδηγίας αυτής. Η ως άνω οδηγία καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε με τις διατάξεις του τίτλου VI του κοινοτικού κώδικα, με τον τίτλο «Κατάταξη των φαρμάκων». Το άρθρο 70 του ίδιου κώδικα επαναλαμβάνει, με ανάλογη φρασεολογία, το άρθρο 2 της οδηγίας 92/26, ενώ τα άρθρα 71, παράγραφος 1, και 72 του κώδικα αυτού επαναλαμβάνουν, αντιστοίχως, με επίσης ανάλογη φρασεολογία, τα άρθρα 3, παράγραφος 1, και 4 της οδηγίας αυτής.

## Οι οδηγίες περί διαφήμισεως των φαρμάκων

7 Το άρθρο 1, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας 92/28 όριζε:

«3. Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, ως “διαφήμιση των φαρμάκων” νοείται οποιαδήποτε μορφή παροχής πληροφοριών για προσέλκυση πελατείας, πρόβλεψης ή προτροπής που αποσκοπεί στην προώθηση της χορήγησης συνταγών, της προμήθειας, της πώλησης ή της κατανάλωσης φαρμάκων, περιλαμβάνει ιδίως:

- τη διαφήμιση των φαρμάκων που απευθύνεται στο κοινό,
- τη διαφήμιση των φαρμάκων που απευθύνεται στα άτομα που είναι εξουσιοδοτημένα να χορηγούν τις σχετικές συνταγές ή να προμηθεύουν τα φάρμακα,
- την επίσκεψη ιατρικών επισκεπτών σε άτομα που είναι εξουσιοδοτημένα να χορηγούν συνταγές ή να προμηθεύουν φάρμακα,
- την προμήθεια δειγμάτων,
- την προτροπή για την προμήθεια φαρμάκων [ή] τη χορήγηση των σχετικών συνταγών μέσω της παροχής, της προσφοράς ή της υπόσχεσης πλεονεκτημάτων, χρηματικών ή εις είδος, εκτός αν η πραγματική αξία τους είναι ελάχιστη,



- το “σπόνσορινγκ” συναντήσεων εμπορικής προώθησης στις οποίες παρίστανται άτομα εξουσιοδοτημένα να παρέχουν φάρμακα ή να χορηγούν τις σχετικές συνταγές,
  - το “σπόνσορινγκ” επιστημονικών συνεδρίων στα οποία συμμετέχουν πρόσωπα τα οποία είναι εξουσιοδοτημένα να χορηγούν συνταγές ή να προμηθεύουν φάρμακα, ιδίως δε η κάλυψη των εξόδων ταξιδιού και διαμονής των μετεχόντων.
4. Δεν καλύπτονται από την παρούσα οδηγία:
- η επισήμανση και η παροχή οδηγιών χρήσεως των φαρμάκων, που υπόκεινται στις διατάξεις της οδηγίας 92/27/ΕΟΚ,
  - η αλληλογραφία, συνοδευόμενη, ενδεχομένως, από κάθε άλλο μη διαφημιστικό έγγραφο, που απαιτείται για να απαντηθούν συγκεκριμένες ερωτήσεις σχετικά με κάποιο συγκεκριμένο φάρμακο,
  - οι συγκεκριμένες πληροφορίες και τα σχετικά έγγραφα που αφορούν, για παράδειγμα, τις αλλαγές συσκευασίας, τις προειδοποιήσεις σχετικά με τις ανεπιθύμητες ενέργειες στο πλαίσιο της [φαρμακοεπαγρύπνησης], καθώς και τους καταλόγους πώλησης και τους καταλόγους τιμών, εφόσον δεν περιέχουν καμία πληροφορία σχετικά με το φάρμακο,
  - οι πληροφορίες σχετικά με την ανθρώπινη υγεία ή τις ανθρώπινες ασθένειες, εφόσον δεν γίνεται ούτε καν έμμεση αναφορά σε κάποιο φάρμακο.»

8 Το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/28 όριζε:

«Τα κράτη μέλη απαγορεύουν κάθε διαφήμιση φαρμάκου για το οποίο δεν έχει χορηγηθεί άδεια κυκλοφορίας σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο.»

9 Το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 3, της ίδιας οδηγίας, που περιλαμβάνεται στο κεφάλαιο II αυτής, με τον τίτλο «Η διαφήμιση που απευθύνεται στο κοινό», προέβλεπε τα ακόλουθα:

«1. Τα κράτη μέλη απαγορεύουν την απευθυνόμενη στο κοινό διαφήμιση:

— φαρμάκων που μπορούν να χορηγηθούν μόνο με ιατρική συνταγή σύμφωνα με την οδηγία 92/26/ΕΟΚ,

— φαρμάκων που περιέχουν ψυχοτρόπες ή ναρκωτικές ουσίες, κατά την έννοια των διεθνών συμβάσεων,

— φαρμάκων που δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο διαφήμισης προς το κοινό σύμφωνα με την παράγραφο 2.

2. Μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο διαφήμισης που απευθύνεται στο κοινό τα φάρμακα που, λόγω της σύνθεσης και του σκοπού τους, έχουν προβλεφθεί και σχεδιαστεί για να χρησιμοποιηθούν χωρίς την παρέμβαση ιατρού για τη διάγνωση, την αναγραφή σε συνταγή ή την επίβλεψη της θεραπείας, στην ανάγκη με τη βοήθεια του φαρμακοποιού.

[...]

3. Επιπλέον, τα κράτη μέλη μπορούν να απαγορεύουν στο έδαφός τους την απευθυνόμενη στο κοινό διαφήμιση φαρμάκων που καλύπτονται από τα ασφαλιστικά ταμεία.»

10 Το άρθρο 5 της οδηγίας 92/28 διευκρινίζει τα στοιχεία τα οποία δεν πρέπει να περιλαμβάνει η διαφήμιση που απευθύνεται στο κοινό και η οποία πραγματοποιείται σχετικά με φάρμακο.

11 Η οδηγία 92/28 επίσης καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε από τον κοινοτικό κώδικα από τις 18 Δεκεμβρίου 2001. Το άρθρο 86 του κώδικα αυτού, που περιλαμβάνεται στον τίτλο VIII, «Διαφήμιση», επαναλαμβάνει με σχεδόν ταυτόσημη φρασεολογία το άρθρο 1, παράγραφοι 3 και 4, της εν λόγω οδηγίας.

12 Το άρθρο 87 του κοινοτικού κώδικα, που αντικαθιστά το άρθρο 2 της οδηγίας 92/28, ορίζει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη απαγορεύουν κάθε διαφήμιση φαρμάκου για το οποίο δεν έχει χορηγηθεί άδεια κυκλοφορίας σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο.

2. Όλα τα στοιχεία της διαφήμισης ενός φαρμάκου πρέπει να ανταποκρίνονται στις πληροφορίες που περιλαμβάνονται στη συνοπτική περιγραφή των χαρακτηριστικών του προϊόντος.

3. Η διαφήμιση ενός φαρμάκου:

- πρέπει να προάγει την ορθολογική χρήση του φαρμάκου, παρουσιάζοντάς το με τρόπο αντικειμενικό και χωρίς να υπερβάλλονται οι ιδιότητές του,
  
- δεν μπορεί να είναι παραπλανητική.»

<sup>13</sup> Το άρθρο 88 του κοινοτικού κώδικα επαναλαμβάνει το άρθρο 3 της οδηγίας 92/28 με ανάλογη φρασεολογία, με μνεία, αντί της οδηγίας 92/26, του τίτλου VI του ίδιου κώδικα περί κατατάξεως των φαρμάκων. Κατά το εν λόγω άρθρο 88, παράγραφοι 1 και 2:

«1. Τα κράτη μέλη απαγορεύουν την απευθυνόμενη στο κοινό διαφήμιση:

- φαρμάκων που μπορούν να χορηγηθούν μόνο με ιατρική συνταγή σύμφωνα με τον τίτλο VI,
  
- φαρμάκων που περιέχουν ψυχοτρόπες ή ναρκωτικές ουσίες, κατά την έννοια των διεθνών συμβάσεων [...].

- φαρμάκων που δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο διαφήμισης προς το κοινό σύμφωνα με την παράγραφο 2, δεύτερο εδάφιο.

2. Μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο διαφήμισης που απευθύνεται στο κοινό τα φάρμακα που, λόγω της σύνθεσης και του σκοπού τους, έχουν προβλεφθεί και σχεδιαστεί για να χρησιμοποιηθούν χωρίς την παρέμβαση ιατρού για τη διάγνωση, την αναγραφή σε συνταγή ή την επίβλεψη της θεραπείας, στην ανάγκη με τη βοήθεια του φαρμακοποιού.

[...]»

- 14 Το άρθρο 90 του κοινοτικού κώδικα επαναλαμβάνει το άρθρο 5 της οδηγίας 92/28.

Οι οδηγίες σχετικά με την πώληση εξ αποστάσεως και με το ηλεκτρονικό εμπόριο

- 15 Η οδηγία 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Μαΐου 1997, για την προστασία των καταναλωτών κατά τις εξ αποστάσεως συμβάσεις (ΕΕ L 144, σ. 19), διέπει τις πωλήσεις εξ αποστάσεως. Κατά το άρθρο 1, η οδηγία αυτή έχει ως αντικείμενο την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών, οι οποίες αφορούν τις εξ αποστάσεως συμβάσεις μεταξύ καταναλωτών και προμηθευτών.

16 Το άρθρο 14 της οδηγίας 97/7 ορίζει:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίσουν ή διατηρήσουν, στον τομέα ο οποίος διέπεται από την παρούσα οδηγία, πλέον αυστηρές διατάξεις συνάδουσες προς τη Συνθήκη [ΕΚ], προκειμένου να διασφαλίσουν ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας του καταναλωτή. Οι διατάξεις αυτές περιλαμβάνουν, ενδεχομένως, την απαγόρευση, για λόγους γενικού συμφέροντος, της εμπορίας στο έδαφός τους, μέσω συμβάσεων εξ αποστάσεως, ορισμένων αγαθών ή υπηρεσιών, ιδίως φαρμάκων, τηρουμένης δεόντως της Συνθήκης.»

17 Η οδηγία περί του ηλεκτρονικού εμπορίου αποσκοπεί στην εξασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών στην κοινωνία των πληροφοριών μεταξύ των κρατών μελών. Κατά την ενδέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας αυτής:

«Η παρούσα οδηγία δεν θίγει το επίπεδο προστασίας, ιδίως της δημόσιας υγείας και των συμφερόντων του καταναλωτή, όπως θεσπίζεται σε κοινοτικές πράξεις. Μεταξύ άλλων, [...] η οδηγία 97/7 [...] αποτελε[εί] ουσιώδες στοιχείο για την προστασία του καταναλωτή στις συμβατικές σχέσεις. [...] Το κοινοτικό [αυτό] κεκτημένο, που εφαρμόζεται εξ ολοκλήρου στις υπηρεσίες της κοινωνίας [των πληροφοριών], περιλαμβάνει επίσης την οδηγία [...] 92/28 [...]».

18 Η εικοστή πρώτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας περί του ηλεκτρονικού εμπορίου ορίζει:

«Το πεδίο εφαρμογής του συντονισμένου τομέα δεν προδικάζει τυχόν μελλοντική εναρμόνιση σε κοινοτικό επίπεδο σχετικά με τις υπηρεσίες της κοινωνίας [των πλη-

ροφοριών] ούτε μελλοντική νομοθεσία που θα θεσπιστεί σε εθνικό επίπεδο σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο. Ο συντονισμένος τομέας καλύπτει μόνον προϋποθέσεις σχετικά με δραστηριότητες σε απευθείας σύνδεση (on-line), όπως ενημέρωση on-line, διαφήμιση on-line, αγορά εμπορευμάτων on-line, σύναψη συμβάσεων on-line, και δεν αφορά τις νομικές προϋποθέσεις που ισχύουν στο κράτος σχετικά με εμπορεύματα, όπως τα πρότυπα ασφαλείας, οι υποχρεώσεις επισήμανσης ή η ευθύνη για τα προϊόντα, ούτε και τις προϋποθέσεις που ισχύουν στο κράτος μέλος σχετικά με την παράδοση ή μεταφορά εμπορευμάτων, συμπεριλαμβανομένης της διανομής φαρμάκων. Το πεδίο εφαρμογής δεν καλύπτει την άσκηση δικαιωμάτων προτίμησης εκ μέρους των κρατικών αρχών σχετικά με ορισμένα αγαθά, όπως τα έργα τέχνης.»

- 19 Το άρθρο 1 της οδηγίας περί του ηλεκτρονικού εμπορίου, με τον τίτλο «Στόχος και πεδίο εφαρμογής», ορίζει, στις παραγράφους 1 έως 3, τα ακόλουθα:

«1. Η παρούσα οδηγία έχει ως στόχο την ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, εξασφαλίζοντας την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας [των πληροφοριών] μεταξύ των κρατών μελών.

2. Η παρούσα οδηγία εξασφαλίζει την προσέγγιση, εφόσον χρειάζεται για την πραγματοποίηση του στόχου που αναφέρεται στην παράγραφο 1, ορισμένων εθνικών διατάξεων για τις υπηρεσίες της κοινωνίας [των πληροφοριών] οι οποίες αφορούν την εσωτερική αγορά, την εγκατάσταση των φορέων παροχής υπηρεσιών, τις εμπορικές επικοινωνίες, τη σύναψη συμβάσεων με ηλεκτρονικά μέσα, την ευθύνη των μεσαζόντων, τους κώδικες δεοντολογίας, τον εξώδικο διακανονισμό των διαφορών, τα μέσα έννομης προστασίας και τη συνεργασία μεταξύ κρατών μελών.

3. Η παρούσα οδηγία συμπληρώνει το ισχύον κοινοτικό δίκαιο περί υπηρεσιών της κοινωνίας [των πληροφοριών] και δεν θίγει το επίπεδο προστασίας, ιδίως της δημόσιας υγείας και των συμφερόντων του καταναλωτή, όπως θεσπίζεται σε κοι-

νοτικές πράξεις και στις εθνικές νομοθετικές πράξεις που εκδόθηκαν για την εφαρμογή τους, στο μέτρο που δεν περιορίζεται έτσι η ελευθερία παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας [των πληροφοριών].»

20 Κατά το άρθρο 3, παράγραφος 2, της ίδιας οδηγίας:

«Τα κράτη μέλη δεν μπορούν, για λόγους που αφορούν το συντονισμένο τομέα, να περιορίσουν την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας [των πληροφοριών] οι οποίες προέρχονται από άλλο κράτος μέλος.»

21 Το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο α', της εν λόγω οδηγίας προβλέπει:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να λαμβάνουν μέτρα κατά παρέκκλιση από την παράγραφο 2 σε σχέση με συγκεκριμένη υπηρεσία της κοινωνίας [των πληροφοριών], εφόσον πληρούνται οι ακόλουθοι όροι:

α) τα μέτρα πρέπει:

i) να είναι αναγκαία για έναν από τους ακόλουθους λόγους:

— [...]



— [για την] προστασία της δημόσιας υγείας,

— [...]

ii) να στρέφονται κατά μιας υπηρεσίας της κοινωνίας [των πληροφοριών] η οποία βλάπτει τους στόχους που αναφέρονται στο σημείο i ή [να] συνιστά σοβαρό κίνδυνο που απειλεί να βλάψει τους προαναφερόμενους στόχους·

iii) να είναι ανάλογα προς τους στόχους αυτούς.»

22 Το άρθρο 22, παράγραφος 1, της οδηγίας περί του ηλεκτρονικού εμπορίου ορίζει ότι τα κράτη μέλη θέτουν σε ισχύ τις απαραίτητες νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις για να συμμορφωθούν με την οδηγία αυτή πριν από τις 17 Ιανουαρίου 2002.

### *Η εθνική κανονιστική ρύθμιση*

#### Η πώληση των φαρμάκων

23 Το εμπόριο φαρμάκων στη Γερμανία διέπεται από τον Arzneimittelgesetz (νόμο περί φαρμάκων), όπως αυτός έχει από τις 7 Σεπτεμβρίου 1998 (BGBl. 1998 I, σ. 2649, στο εξής: AMG).

- 24 Το άρθρο 43, παράγραφος 1, του AMG απαγορεύει να διατίθενται δι' αλληλογραφίας φάρμακα των οποίων η πώληση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων. Κατά τη διάταξη αυτή:

«Φάρμακα [...] τα οποία δεν διατίθενται προς πώληση εκτός των φαρμακείων σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 44 ή σύμφωνα με τις διατάξεις που εκδίδονται βάσει του άρθρου 45, παράγραφος 1, επιτρέπεται, πλην των περιπτώσεων που προβλέπει το άρθρο 47, να τίθενται σε κυκλοφορία για επαγγελματικούς και εμπορικούς σκοπούς μεταξύ των τελικών καταναλωτών μόνο από τα φαρμακεία και όχι μέσω της πωλήσεως δι' αλληλογραφίας. Εκτός των φαρμακείων δεν επιτρέπεται [...] η εμπορία φαρμάκων τα οποία σύμφωνα με το πρώτο εδάφιο της παρούσας διάταξης πρέπει να διακινούνται αποκλειστικά μέσω των φαρμακείων.»

- 25 Ο AMG προβλέπει μια σειρά εξαιρέσεων από την απαγόρευση αυτή, οι οποίες, εντούτοις, δεν έχουν εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 44 του AMG, ορισμένα φάρμακα που δεν προορίζονται για ανθρώπινη χρήση δεν καλύπτονται από την υποχρέωση αποκλειστικής πωλήσεώς τους από φαρμακεία. Το άρθρο 45, παράγραφος 1, του AMG παρέχει τη δυνατότητα στον αρμόδιο ομοσπονδιακό υπουργό να επιτρέπει τη διάθεση ορισμένων ιδιοσκευασμάτων εκτός φαρμακείου. Το άρθρο 47 του AMG προβλέπει εξαιρέσεις με σκοπό τον άμεσο εφοδιασμό ιατρών και νοσοκομείων χωρίς μεσολάβηση των φαρμακείων.
- 26 Το άρθρο 73, παράγραφος 1, του AMG προβλέπει, επιπλέον, απαγόρευση όσον αφορά τα φάρμακα που δεν είναι σύμφωνα προς τον νόμο αυτό, ως ακολούθως:

«1) Δεν επιτρέπεται η εισαγωγή υποκείμενων σε έγκριση ή καταχώριση φαρμάκων εντός του εδάφους στο οποίο ισχύει ο παρών νόμος [...] παρά μόνον εφόσον έχουν εγκριθεί ή καταχωριστεί προκειμένου να διατεθούν προς πώληση εντός του ως άνω εδάφους ή εφόσον έχουν εξαιρεθεί από την υποχρέωση προηγούμενης έγκρισεως ή καταχωρίσεως και

1. εφόσον ο παραλήπτης των φαρμάκων αυτών, στην περίπτωση που πρόκειται για εισαγωγή από κράτος μέλος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ή από άλλο κράτος μέλος που έχει συμβληθεί στη Συμφωνία για τον Ενιαίο Ευρωπαϊκό Χώρο (ΕΟΧ), είναι φαρμακευτική επιχείρηση, χονδρέμπορος, κτηνίατρος ή έχει την εκμετάλλευση φαρμακείου ή

2. [...]»

27 Το άρθρο 73, παράγραφος 2, σημείο βα, του AMG προβλέπει μια παρέκκλιση από την απαγόρευση αυτή για τα φάρμακα τα οποία «επιτρέπεται να τίθενται σε κυκλοφορία στη χώρα προελεύσεως και να πωλούνται, χωρίς να μεσολαβεί έμπορος ή άλλος επαγγελματίας μεσάζων, σε ποσότητες που καλύπτουν τις συνήθεις προσωπικές ανάγκες από κράτος μέλος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ή από άλλο κράτος μέλος που έχει συμβληθεί στη Συμφωνία ΕΟΧ». Κατά τη Γερμανική Κυβέρνηση, με την έκφραση «χωρίς να μεσολαβεί έμπορος ή άλλος επαγγελματίας μεσάζων» αποσκοπείται η αποφυγή του ενδεχομένου να εξελιχθεί η ατομική εισαγωγή για προσωπικούς σκοπούς σε επαγγελματικό επίπεδο, περιλαμβανομένης της πώλησής δι' αλληλογραφίας, με καταστρατήγηση της σχετικής απαγορεύσεως.

28 Όσον αφορά την πώληση φαρμάκων από τα φαρμακεία, τα φαρμακεία πρέπει να συμμορφώνονται προς τις διατάξεις του Apothekenbetriebsordnung (κώδικα δεοντολογίας των φαρμακοποιών, στο εξής: ABO). Το άρθρο 2, παράγραφος 2, του ABO ορίζει τα ακόλουθα:

«Ο διευθύνων φαρμακείο οφείλει να ασκεί το έργο του προσωπικά. Φέρει την ευθύνη για τη λειτουργία του φαρμακείου τηρουμένων των ισχυουσών διατάξεων.»

29 Ο ABO υποχρεώνει επιπλέον τον φαρμακοποιό να εξετάζει τα φάρμακα που του παραδίδονται πριν τα πωλήσει (άρθρο 12 του ABO), να έχει μια πλήρη παρακαταθήκη φαρμάκων ή να είναι σε θέση να παρασκευάσει εντός μερικών ωρών τα ιδιοσκευάσματα που χρειάζονται οι πελάτες του (άρθρο 15,), να παραδίδει ιδιοχείρως τα φάρμακα στον πελάτη ή μέσω των εργαζομένων στην υπηρεσία του εντός του φαρμακείου που διαθέτουν ειδικές γνώσεις (άρθρο 17, παράγραφος 1), να πληροφορεί και να συμβουλεύει τον πελάτη, να εξετάζει ενδεχομένως αν η ιατρική συνταγή περιλαμβάνει σφάλματα (άρθρο 17, παράγραφος 2), να απευθύνεται σε περίπτωση αμφιβολίας στον ιατρό που χορήγησε τη συνταγή (άρθρο 17, παράγραφος 5) και να αναβάλει τη χορήγηση των φαρμάκων σε περίπτωση δικαιολογημένων υπονοιών για διάπραξη καταχρήσεως (άρθρο 17, παράγραφος 8).

30 Πρέπει να προστεθεί ότι η Arzneimittelpreisverordnung (κανονιστική απόφαση περί της τιμής των φαρμάκων, στο εξής: APO) προβλέπει τον προσδιορισμό από τις δημόσιες αρχές των τιμών στις οποίες πωλούνται στους τελικούς καταναλωτές τα φάρμακα που χορηγούνται κατόπιν ιατρικής συνταγής. Ενώ οι παραγωγοί φαρμάκων μπορούν να καθορίζουν ελεύθερα τις τιμές τους, οι τιμές στις οποίες τα φάρμακα πωλούνται στην τελική κατανάλωση προσδιορίζονται με την APO, έτσι ώστε να υφίσταται μια ενιαία τιμή για ένα και το αυτό φάρμακο σε όλα τα γερμανικά φαρμακεία.

Οι διατάξεις του εθνικού δικαίου που διέπουν τη διαφήμιση των φαρμάκων

31 Κατά το άρθρο 3a του Heilmittelwerbegesetz (νόμου περί διαφήμισης των φαρμάκων, στο εξής: HWG), όπως δημοσιεύθηκε στις 19 Οκτωβρίου 1994 (BGBl. 1994 I, σ. 3068):

«Απαγορεύεται κάθε διαφήμιση φαρμάκων τα οποία υπόκεινται σε έγκριση και τα οποία δεν έχουν εγκριθεί ούτε θεωρούνται εγκεκριμένα σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου για τα φαρμακευτικά προϊόντα.»

32 Το άρθρο 8 του HWG ορίζει τα ακόλουθα:

«(1) Απαγορεύεται η διαφήμιση μέσω της οποίας επιχειρείται η διά ταχυδρομικής παραγγελίας αγορά φαρμάκων τα οποία διατίθενται αποκλειστικά από τα φαρμακεία. Η απαγόρευση αυτή δεν ισχύει για τις διαφημίσεις οι οποίες αφορούν τη διάθεση φαρμάκων στις περιπτώσεις που προβλέπει το άρθρο 47 του [AMG].»

(2) Απαγορεύεται επίσης η διαφήμιση για την πώληση ορισμένων φαρμάκων μέσω τηλεοπτικής εκπομπής ή με μεμονωμένη εισαγωγή σύμφωνα με το άρθρο 73, παράγραφος 2, σημείο 6α, ή σύμφωνα με το άρθρο 73, παράγραφος 3, του [AMG].»

33 Το άρθρο 10 του HWG ορίζει τα εξής:

«(1) Επιτρέπεται η διαφήμιση φαρμάκων που χορηγούνται κατόπιν ιατρικής συνταγής μόνον εφόσον απευθύνεται σε ιατρούς, οδοντιάτρους, κτηνιάτρους, φαρμακοποιούς ή άτομα τα οποία νομίμως εμπορεύονται τα εν λόγω φάρμακα.

(2) Δεν επιτρέπεται εκτός του κύκλου των επαγγελματιών του κλάδου η διαφήμιση φαρμάκων για ανθρώπινη χρήση που προορίζονται για την αντιμετώπιση της άπνειας ή των ψυχικών διαταραχών ή για τη βελτίωση της ψυχικής διαθέσεώς τους.»

## Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 34 Η Apothekerverband, η οποία είναι η ενάγουσα της κύριας δίκης, είναι ένωση με σκοπό την προάσπιση και την προώθηση των οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων του επαγγέλματος του φαρμακοποιού. Μέλη της είναι οι Landesapothekerverbände και οι Landesapothekervereine (κατά τόπους ομοσπονδίες και ενώσεις φαρμακοποιών των ομοσπονδίων κρατών της Γερμανίας), στις οποίες υπάγεται η πλειονότητα των 21 600 φαρμακείων στη Γερμανία και οι οποίες εκπροσωπούν άνω των 19 000 διευθυνόντων φαρμακεία.
- 35 Η DocMorris, πρώτη εκ των εναγομένων της κύριας δίκης, είναι μια ανώνυμη εταιρία με έδρα το Landgraaf (Κάτω Χώρες). Επιπλέον της εμπορίας φαρμάκων δι' αλληλογραφίας, ασκεί και «κλασική» δραστηριότητα φαρμακείου, μέσω ενός παραδοσιακού φαρμακείου στις Κάτω Χώρες, που είναι ανοιχτό για το κοινό. Τόσο για τη δραστηριότητα αυτή όσο και για εκείνη της ιστοσελίδας της στο Διαδίκτυο διαθέτει άδεια χορηγηθείσα εκ μέρους των ολλανδικών δημοσίων αρχών, εκ μέρους των οποίων ασκείται σχετικός έλεγχος. Ο J. Waterval, ο δεύτερος εκ των εναγομένων της κύριας δίκης, υπήκοος Κάτω Χωρών, είναι φαρμακοποιός που έχει άδεια ασκήσεως της σχετικής δραστηριότητας εντός του κράτους μέλους αυτού. Μέχρι τις 30 Μαΐου 2001 ήταν διευθυντής της DocMorris και εξακολουθεί να είναι ένας από τους νομίμους εκπροσώπους της.
- 36 Από τις 8 Ιουνίου 2000 η εταιρία DocMorris και ο J. Waterval προσφέρουν προς πώληση, μέσω της ιστοσελίδας 0800 DocMorris, φάρμακα για ανθρώπινη χρήση, για τα οποία είτε απαιτείται είτε δεν απαιτείται ιατρική συνταγή, τούτο δε, μεταξύ άλλων, σε γερμανική γλώσσα προοριζόμενα για τελικούς καταναλωτές κατοικούντες στη Γερμανία. Οι εναγόμενοι της κύριας δίκης πωλούν αποκλειστικώς φάρμακα διαθέτοντα άδεια κυκλοφορίας, όπου η σχετική άδεια έχει χορηγηθεί είτε εντός της Γερμανίας είτε εντός των Κάτω Χωρών.
- 37 Κατά τη διάταξη του αιτούντος δικαστηρίου, η εν λόγω ιστοσελίδα υποδιαιρείται σε κεφάλαια με τον τίτλο «Φαρμακείο», «Forum για την υγεία», «Ποιοί είμαστε;» «Επαφή» και «Βοήθεια». Τα διάφορα φάρμακα κατανέμονται σε κατηγορίες προϊόντων, με τους τίτλους «Ανάλγητικά», «Φάρμακα κατά της υπερτάσεως», «Φάρ-

μακα κατά του καρκίνου», «Φάρμακα για την ενίσχυση του ανοσοποιητικού συστήματος», «Φάρμακα για τη χοληστερίνη», «Φάρμακα για τον προστάτη και για την καταπολέμηση της ανδρικής ανικανότητας», «Φάρμακα για την αποτοξίνωση και τον απεθισμό» και άλλα. Κάθε κατηγορία περιλαμβάνει καταρχάς μια εισαγωγή από μερικές φράσεις. Στη συνέχεια, τα φάρμακα απαριθμούνται αλφαβητικά ανάλογα με το όνομα του κάθε προϊόντος, παρατίθεται το περιεχόμενο κάθε συσκευασίας και αναφέρεται η τιμή σε ευρώ. Τέλος, κάνοντας «κλικ» στην ονομασία του φαρμάκου παρέχονται περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το ίδιο το προϊόν.

38 Επιπλέον, εξηγείται ότι, όταν ένα φάρμακο χορηγείται κατόπιν προσκομίσεως ιατρικής συνταγής, η ιστοσελίδα περιλαμβάνει σχετική ειδοποίηση δίπλα από την περιγραφή του προϊόντος. Κάθε κατ' ιδίαν φάρμακο σημειώνεται ως χρήζον ιατρικής συνταγής όταν προβλέπεται κάτι τέτοιο στις Κάτω Χώρες ή εντός του κράτους μέλους κατοικίας του καταναλωτή. Συναφώς, ακολουθούνται πάντοτε οι αυστηρότεροι κανόνες όσον αφορά την απαίτηση προσκομίσεως ιατρικής συνταγής, όπου οι κανόνες αυτοί μπορεί να είναι είτε αυτοί της χώρας προελεύσεως είτε της χώρας προορισμού του οικείου φαρμάκου. Η παράδοση αυτού του είδους φαρμάκων πραγματοποιείται μόνον κατόπιν εμφανίσεως του πρωτοτύπου της ιατρικής συνταγής.

39 Ακόμη, ο καταναλωτής έχει τη δυνατότητα, κάνοντας «κλικ» στο κατάλληλο εικονίδιο, να αναζητήσει ένα συγκεκριμένο προϊόν μεταξύ των προσφερόμενων προς πώληση εκ μέρους των εναγομένων της κύριας δίκης ή να συμβουλευθεί την επιτροπή εμπειρογνομόνων επί ζητημάτων υγείας. Γενικά, ο καταναλωτής μπορεί να έρθει σε επαφή με τους ως άνω εναγόμενους όχι μόνο με αποστολή μηνύματος μέσω Διαδικτύου αλλά και τηλεφωνικώς χωρίς χρέωσή του ή εγγράφως.

40 Η παράδοση μπορεί να πραγματοποιηθεί με διάφορους τρόπους. Αφενός, ο καταναλωτής μπορεί να προμηθευτεί αυτοπροσώπως τα φάρμακα τα οποία παρήγγειλε από το σχετικό κατάστημα, που ευρίσκεται στην πόλη Landgraaf, πλησίον της μεθορίου μεταξύ Κάτω Χωρών και Γερμανίας, και, αφετέρου, χωρίς πρόσθετα έξοδα, μπορεί να αναθέσει σε μια υπηρεσία ταχείας επιδόσεως αλληλογραφίας, την οποία συνιστούν οι εναγόμενοι της κύριας δίκης, να παραλάβει το φάρμακο και να το παραδώσει στη διεύθυνση που ρητίζει ο παραλήπτης. Ο καταναλωτής μπορεί ακόμη

να προσφύγει, με δικά του έξοδα, σε άλλη υπηρεσία ταχείας επιδόσεως αλληλο-γραφίας, την οποία επίσης συνιστούν οι εναγόμενοι, η οποία παραλαμβάνει το φάρμακο και το παραδίδει στη διεύθυνση του παραλήπτη. Ο ενδιαφερόμενος μπορεί ακόμη να αποταθεί, με δικά του έξοδα, σε κάποια άλλη τέτοια επιχείρηση.

- 41 Ενώπιον του Landesgericht Frankfurt am Main η Apothekerverband αμφισβήτησε την προσφορά προς πώληση των φαρμάκων, περί της οποίας γίνεται λόγος στις σκέψεις 36 έως 40 της παρούσας αποφάσεως, και την ταχυδρομική αποστολή τους στο εξωτερικό, θεωρώντας ότι οι διατάξεις του AMG και του HWG δεν επιτρέπουν την άσκηση μιας τέτοιας δραστηριότητας στους εναγόμενους της κύριας δίκης. Η απαγόρευση που προβλέπουν οι δύο αυτοί νόμοι, επιπλέον, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί βάσει των άρθρων 28 ΕΚ και 30 ΕΚ.
- 42 Οι εναγόμενοι της κύριας δίκης θεωρούν ότι το εθνικό δίκαιο επιτρέπει ήδη τη δραστηριότητά τους και ότι, εν πάση περιπτώσει, η απαγόρευση πωλήσεως δι' αλληλογραφίας φαρμάκων δεν είναι σύμφωνη προς τις διατάξεις του κοινοτικού δικαίου.
- 43 Συναφώς, το Landgericht Frankfurt am Main εκφράζει καταρχάς αμφιβολίες επί του αν απαγορεύσεις, όπως αυτές των άρθρων 43, παράγραφος 1, και 73, παράγραφος 1, του AMG, προσβάλλουν την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Στη συνέχεια, αν υποθεθεί ότι υφίσταται προσβολή του άρθρου 28 ΕΚ, το αιτούν δικαστήριο επιθυμεί να διαφωτιστεί επί του αν η επίμαχη γερμανική ρύθμιση της κύριας δίκης είναι αναγκαία για την αποτελεσματική προστασία της υγείας και της ζωής των ατόμων, υπό την έννοια του άρθρου 30 ΕΚ, ή αν, λαμβανομένης υπόψη της διαρκώς αυξανόμενης εναρμονίσεως των διαδικασιών χορηγήσεως αδείας κυκλοφορίας φαρμάκων, η υγεία και η ζωή των ανθρώπων μπορούν να προστατευτούν εξίσου αποτελεσματικά με λιγότερο περιοριστικά για το ενδοκοινοτικό εμπόριο μέτρα, σύμφωνα με τις αρχές που έθεσε το Δικαστήριο με την απόφαση της 10ης Νοεμβρίου 1994, C-320/93, Ortscheit (Σύλλογή 1994, σ. I-5243). Τέλος, διερωτάται αν οι προβλεπόμενες από τον HWG απαγορεύσεις διαφημίσεως είναι σύμφωνες προς τις αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών στην κοινωνία των πληροφοριών υπό την έννοια του άρθρου 1, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας περί του ηλεκτρονικού εμπορίου.



44 Ενόψει των ανωτέρω, το Landgericht Frankfurt am Main αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Παραβιάζει την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, σύμφωνα με τα άρθρα 28 επ. της Συνθήκης ΕΚ, εθνική ρύθμιση, κατά την οποία απαγορεύεται η για εμπορικούς σκοπούς διασυνοριακή εισαγωγή φαρμάκων για ανθρώπινη χρήση, με αποστολή μέσω ταχυδρομείου, από φαρμακεία άλλων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαθέτοντα σχετική άδεια, κατόπιν ατομικών παραγγελιών των τελικών καταναλωτών μέσω Internet;

α) Αποτελεί η εν λόγω εθνική απαγόρευση μέτρο ισοδύναμου αποτελέσματος κατά το άρθρο 28 ΕΚ;

β) Σε περίπτωση που η εθνική αυτή απαγόρευση αποτελεί μέτρο ισοδύναμου αποτελέσματος κατά το άρθρο 28 ΕΚ: πρέπει να ερμηνευθεί το άρθρο 30 ΕΚ υπό την έννοια ότι εθνική απαγόρευση που αποσκοπεί στην προστασία της υγείας και της ζωής των ανθρώπων δικαιολογείται στην περίπτωση στην οποία, πριν από την παράδοση φαρμάκου που χορηγείται μόνο κατόπιν ιατρικής συνταγής, πρέπει να έχει περιέλθει στο αποστέλλον φαρμακείο το πρωτότυπο της ιατρικής συνταγής; Ποιοι όροι πρέπει ενδεχομένως να καθοριστούν όσον αφορά ένα τέτοιο φαρμακείο σχετικά με τον έλεγχο της παραγγελίας, τον έλεγχο του ταχυδρομικού δέματος και τον έλεγχο της παραλαβής;

γ) Πρέπει να δοθεί διαφορετική απάντηση στο πρώτο ερώτημα, στοιχεία α' και β', ενόψει των άρθρων 28 ΕΚ και 30 ΕΚ αν πρόκειται για την εισαγωγή φαρμάκων που έχουν άδεια κυκλοφορίας εντός του κράτους εισαγωγής, τα οποία προμηθεύθηκε προηγουμένως ένα φαρμακείο κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης από χονδρεμπόρους του κράτους εισαγωγής;

2) Είναι σύμφωνη προς τα άρθρα 28 ΕΚ και 30 ΕΚ η περίπτωση κατά την οποία εθνική απαγόρευση της διαφήμισης ταχυδρομικής αποστολής φαρμάκων, καθώς και των φαρμάκων για ανθρώπινη χρήση που χρήζουν ιατρικής συνταγής και δεν έχουν άδεια κυκλοφορίας εντός του κράτους εισαγωγής, αλλά έχουν τέτοια άδεια εντός του κράτους προελεύσεως και πωλούνται μόνον από τα φαρμακεία, ερμηνεύεται τόσο ευρέως ώστε να χαρακτηρίζεται ως απαγορευμένη διαφήμιση η εμφάνιση ενός φαρμακείου κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Internet, το οποίο εκτός της παρουσιάσεως της επιχειρησεώς του παραθέτει τα επιμέρους φάρμακα με το όνομα του κάθε προϊόντος, την ενδεχόμενη υποχρέωση προσκομίσεως συνταγής, το μέγεθος της συσκευασίας και την τιμή και ταυτόχρονα παρέχει τη δυνατότητα παραγγελίας των εν λόγω φαρμάκων, με ένα on-line ηλεκτρονικό έντυπο παραγγελίας, με αποτέλεσμα οι διασυννοριακές υποστηριζόμενες από το Internet παραγγελίες φαρμάκων, περιλαμβανομένης της διασυννοριακής παραδόσεως, να δυσχεραίνονται εν πάση περιπτώσει σημαντικά;

α) Επιβάλλουν τα άρθρα 28 ΕΚ και 30 ΕΚ να εξαιρείται η περιγραφείσα παρουσίαση στο Internet ενός φαρμακείου κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή να εξαιρούνται τμήματα της παρουσιάσεως αυτής, λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 1, παράγραφος 3, της οδηγίας 2000/31 [...], από την έννοια της διαφήμισης που απευθύνεται στο κοινό, η οποία περιλαμβάνεται στο άρθρο 1, παράγραφος 3, και στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/28 [...] προκειμένου να να διασφαλίζεται και στην πράξη η προσφορά συγκεκριμένων υπηρεσιών στην κοινωνία των πληροφοριών;

β) Μπορεί ένας ενδεχομένως σύμφωνα με τα άρθρα 28 ΕΚ και 30 ΕΚ επιβαλλόμενος περιορισμός της εννοίας της διαφήμισης να στηριχθεί στο γεγονός ότι τα on-line ηλεκτρονικά έντυπα παραγγελίας, τα οποία περιλαμβάνουν μόνον τα ελάχιστα απαιτούμενα για μια παραγγελία στοιχεία, ή/και άλλα τμήματα της παρουσιάσεως στο Internet ενός φαρμακείου κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μπορούν να εξομοιωθούν με καταλόγους πώλησεως ή/και καταλόγους τιμών υπό την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 4, της οδηγίας 92/28/ΕΟΚ;

- 3) Στην περίπτωση που η παρουσίαση στο Internet ενός φαρμακείου κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσκρούει, από ορισμένες απόψεις, σε νόμιμες προϋποθέσεις όσον αφορά τη διαφήμιση φαρμάκων, προκύπτει από τα άρθρα 28 ΕΚ και 30 ΕΚ ότι το διασυνοριακό εμπόριο φαρμάκων, που πραγματοποιείται με τη βοήθεια αυτής της παρουσιάσεως, πρέπει να επιτρέπεται κατά νόμο, παρά την απαγόρευση της διαφήμισης, προκειμένου να υλοποιείται αποτελεσματικότερα η αρχή της ελεύθερης διασυνοριακής κυκλοφορίας των εμπορευμάτων;»

### Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

45 Με το πρώτο ερώτημά του το αιτούν δικαστήριο ερωτά στην ουσία αν η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, υπό την έννοια των άρθρων 28 ΕΚ έως 30 ΕΚ, εμποδίζει την εφαρμογή εθνικής νομοθετικής ρυθμίσεως, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η οποία απαγορεύει την εμπορική εισαγωγή φαρμάκων για ανθρώπινη χρήση προκειμένου για φάρμακα που επιτρέπεται να πωλούνται αποκλειστικά από φαρμακεία εντός του οικείου κράτους μέλους, όταν η ως άνω εισαγωγή πραγματοποιείται μέσω της πώλησεως δι' αλληλογραφίας από φαρμακεία που διαθέτουν σχετική έγκριση εντός άλλων κρατών μελών, κατόπιν ατομικών παραγγελιών στις οποίες προβαίνει μέσω Διαδικτύου ο τελικός καταναλωτής.

46 Ενόψει των προβαλλομένων επιχειρημάτων, ιδίως εκ μέρους των εναγομένων, το ερώτημα αυτό πρέπει να εξεταστεί καταρχάς σε σχέση με τα φάρμακα που δεν διαθέτουν άδεια κυκλοφορίας εντός της Γερμανίας. Στη συνέχεια, το ως άνω ερώτημα θα εξεταστεί σε σχέση με τα φάρμακα που έχουν σχετική άδεια εντός του κράτους μέλους αυτού. Η τελευταία κατηγορία φαρμάκων διακρίνεται περαιτέρω μεταξύ εκείνων για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή και εκείνων που χρήζουν ιατρικής συνταγής.

*Τα φάρμακα που δεν διαθέτουν άδεια κυκλοφορίας εντός της Γερμανίας*

- 47 Μεταξύ των επίμαχων εθνικών διατάξεων στη διαφορά της κύριας δίκης, το άρθρο 73, παράγραφος 1, του AMG απαγορεύει, ως γενικό κανόνα, την εισαγωγή φαρμάκων για τα οποία απαιτείται σχετική έγκριση ή καταχώριση στην ημεδαπή απλώς και μόνον επειδή δεν έχει δοθεί η σχετική έγκριση ή δεν έχει πραγματοποιηθεί η σχετική καταχώριση όσον αφορά την κυκλοφορία τους στην ημεδαπή. Επομένως, η εισαγωγή τέτοιων φαρμάκων στη γερμανική επικράτεια αποκλείεται απλώς και μόνον λόγω της ελλείψεως σχετικής αδείας, ανεξάρτητα από τον τρόπο πώλησής.
- 48 Αν η διάταξη του άρθρου 73, παράγραφος 1, του AMG είναι σύμφωνη προς το κοινοτικό δίκαιο δεν θα υπάρχει λόγος εξετάσεως, όσον αφορά την κατηγορία αυτή φαρμάκων, του αν τα άρθρα 28 ΕΚ έως 30 ΕΚ εμποδίζουν την εφαρμογή εθνικής ρυθμίσεως η οποία απαγορεύει την εμπορία δι' αλληλογραφίας φαρμάκων των οποίων η πώληση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων.

*Παρατηρήσεις που κατατέθηκαν στο Δικαστήριο*

- 49 Τόσο η Γερμανική Κυβέρνηση όσο και η Επιτροπή διατείνονται ότι η εφαρμογή του άρθρου 73 του AMG, που απαγορεύει την εισαγωγή φαρμάκων τα οποία δεν έχουν την απαιτούμενη προς τούτο άδεια, συνδέεται με την απαγόρευση της διαθέσεως στην αγορά φαρμάκων που δεν έχουν την απαιτούμενη άδεια εντός του οικείου κράτους μέλους, που προβλέπεται στο άρθρο 3 της οδηγίας 65/65, όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 6, παράγραφος 1, του κοινοτικού κώδικα. Επομένως, το εθνικό δίκαιο αποσκοπεί στην παρεμπόδιση της καταστρατηγήσεως της υφισταμένης υποχρεώσεως λήψεως αδείας.
- 50 Η Ελληνική Κυβέρνηση συμμερίζεται την άποψη αυτή, διατεινόμενη ότι η δυνατότητα παραγγελίας μέσω Διαδικτύου φαρμάκων που δεν έχουν την απαιτούμενη άδεια εισαγωγής εντός του κράτους μέλους εισαγωγής καθιστά στην ουσία άνευ

αντικειμένους το σύστημα παροχής αδειάς κυκλοφορίας των φαρμακευτικών ιδιοσκευασμάτων. Πράγματι, οι φαρμακοβιομηχανίες έχουν τη δυνατότητα να λαμβάνουν άδεια εντός του κράτους μέλους του οποίου η νομοθεσία στον τομέα αυτό είναι η λιγότερο αυστηρή και να τα θέτουν σε κυκλοφορία στα κράτη μέλη εντός των οποίων δεν έχει χορηγηθεί άδεια για τα ως άνω φάρμακα. Μια τέτοια κατάσταση θα ισοδυναμούσε με πλήρη ελευθερία εισαγωγής φαρμάκων, είτε διαθέτουν σχετική άδεια είτε όχι, πράγμα το οποίο θα καθιστούσε αδύνατο τον έλεγχο των παράλληλων εισαγωγών.

- 51 Κατά τους εναγόμενους της κύριας δίκης, για τους λόγους που εκτίθενται όσον αφορά τα έχοντα άδεια κυκλοφορίας φάρμακα (βλ. σκέψεις 61 και 62 της παρούσας αποφάσεως), το άρθρο 73, παράγραφος 1, του AMG πρέπει να θεωρηθεί ως μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος περιορίζον την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων υπό την έννοια του άρθρου 28 ΕΚ.

#### Απάντηση του Δικαστηρίου

- 52 Όπως ορθά παρατηρούν η Γερμανική και η Ελληνική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή, η γενική απαγόρευση που θέτει το άρθρο 73, παράγραφος 1, του AMG είναι αντίστοιχη προς την απαγόρευση, σε κοινοτικό επίπεδο, της εμπορίας φαρμάκων τα οποία δεν έχουν άδεια κυκλοφορίας εντός του οικείου κράτους μέλους, που προβλεπόταν στο άρθρο 3 της οδηγίας 65/65, το οποίο αντικαταστάθηκε με το άρθρο 6, παράγραφος 1, του κοινοτικού κώδικα. Κατά τις ως άνω διατάξεις, τα φάρμακα, μολονότι έχουν άδεια κυκλοφορίας εντός κράτους μέλους, για να μπορούν να διατίθενται στην αγορά άλλου κράτους μέλους πρέπει να έχουν άδεια κυκλοφορίας χορηγούμενη είτε από την αρμόδια αρχή του τελευταίου αυτού κράτους είτε βάσει του κοινοτικού συστήματος που προβλέπουν οι διατάξεις αυτές.

- 53 Κατά συνέπεια, εθνικός κανόνας, όπως το άρθρο 73, παράγραφος 1, του AMG, με τον οποίο κράτος μέλος εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του που απορρέουν από την

οδηγία 65/65 και από τον κοινοτικό κώδικα, δεν μπορεί να χαρακτηρίζεται ως μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικό περιορισμό επί των εισαγωγών υπαγόμενο στο άρθρο 28 ΕΚ [βλ. επ' αυτού, όσον αφορά την οδηγία 86/469/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 1986, σχετικά με την εξέταση των ζώων και του νωπού κρέατος για την παρουσία καταλοίπων (ΕΕ L 275, σ. 36), την απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Μαρτίου 2000, C-246/98, Berendse-Koenen, Συλλογή 2000, σ. I-1777, σκέψη 25]. Επομένως, δεν είναι δυνατή η επίκληση των άρθρων 28 ΕΚ έως 30 ΕΚ για την αποφυγή της εφαρμογής του εθνικού συστήματος παροχής αδείας που προβλέπεται από την οδηγία 65/65 και από τον κοινοτικό κώδικα, η μεταφορά του οποίου στην εθνική νομοθεσία πραγματοποιήθηκε με το άρθρο 73, παράγραφος 1, του AMG.

- 54 Από τη διαπίστωση αυτή προκύπτει ότι, όσον αφορά τα φάρμακα για τα οποία απαιτείται μεν η χορήγηση αδείας κυκλοφορίας, αλλά τα οποία δεν έχουν λάβει τέτοια άδεια, παρέλκει η εξέταση του αν τα άρθρα 28 ΕΚ έως 30 ΕΚ εμποδίζουν την εφαρμογή των επίμαχων εθνικών διατάξεων στην υπόθεση της κύριας δίκης.

*Τα φάρμακα που διαθέτουν άδεια κυκλοφορίας στη Γερμανία*

- 55 Το πρώτο ερώτημα είναι πολύ πιο σημαντικό όσον αφορά τα φάρμακα που έχουν λάβει άδεια κυκλοφορίας στη γερμανική αγορά. Ειδικότερα, με το ερώτημα αυτό ζητείται να προσδιοριστεί αν η απαγόρευση πώλησεως δι' αλληλογραφίας φαρμάκων των οποίων η πώληση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων εντός του οικείου κράτους μέλους, όπως προβλέπεται από το άρθρο 43, παράγραφος 1, του AMG, είναι σύμφωνη προς την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Το ερώτημα αυτό υποδιαιρείται σε τρία σκέλη, τα οποία πρέπει να εξεταστούν χωριστά.

Επί του αν η εθνική απαγόρευση πωλήσεως δι' αλληλογραφίας αποτελεί μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος υπό την έννοια του άρθρου 28 ΕΚ (πρώτο ερώτημα, στοιχείο α')

### Παρατηρήσεις που κατατέθηκαν στο Δικαστήριο

56 Τόσο η Apothekerverband όσο και η Επιτροπή, υποστηριζόμενες στο σημείο αυτό από τη Γερμανική, την Ελληνική, τη Γαλλική και την Αυστριακή Κυβέρνηση, θεωρούν ότι δεν υφίσταται εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Ισχυρίζονται ότι η προβλεπόμενη στο άρθρο 43, παράγραφος 1, του AMG απαγόρευση, η οποία δεν αφορά την παραγωγή ή τη σύνθεση ορισμένων προϊόντων, αλλ' αποκλειστικά τον τρόπο εμπορίας τους, εφαρμόζεται με τον ίδιο τρόπο, κατά νόμο όπως και στην πράξη, στη διάθεση στο εμπόριο εθνικών προϊόντων και προϊόντων προελεύσεως άλλων κρατών μελών. Επομένως, η απαγόρευση αυτή δεν emπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 28 ΕΚ για τους λόγους που εκθέτει το Δικαστήριο στις αποφάσεις του της 24ης Νοεμβρίου 1993, C-267/91 και C-268/91, Keck και Mithouard (Συλλογή 1993, σ. I-6097, σκέψεις 15 έως 17), και της 15ης Δεκεμβρίου 1993, C-292/92, Hüpermund κ.λπ. (Συλλογή 1993, σ. I-6787, σκέψη 21).

57 Η Γαλλική Κυβέρνηση συμμερίζεται την άποψη αυτή, υπενθυμίζοντας την απόφαση της 29ης Ιουνίου 1995, C-391/92, Επιτροπή κατά Ελλάδας (Συλλογή 1995, σ. I-1621), με τις σκέψεις 11 έως 13 της οποίας το Δικαστήριο δέχθηκε τη συμφωνία προς τη Συνθήκη ενός μονοπωλίου όσον αφορά την πώληση από τα φαρμακεία γάλακτος βρεφικής ηλικίας, υπογραμμίζοντας, επιπλέον, ότι το μονοπώλιο αυτό δεν είχε ως αντικείμενο τη ρύθμιση των εμπορευματικών συναλλαγών μεταξύ των κρατών μελών.

58 Όσον αφορά τις μεταγενέστερες διευκρινίσεις εκ μέρους του Δικαστηρίου με τις αποφάσεις της 26ης Ιουνίου 1997, C-368/95, Familiapress (Συλλογή 1997, σ. I-3689), και της 13ης Ιανουαρίου 2000, C-254/98, TK-Heimdienst (Συλλογή 2000, σ. I-151), η Apothekerverband, υποστηριζόμενη από την Επιτροπή, καθώς και από τη Γερμανική, τη Γαλλική και την Αυστριακή Κυβέρνηση, διατείνεται ότι αποτέλεσμά της

επίμαχης στην κύρια δίκη απαγορεύσεως δεν είναι ούτε η πρόκληση άниσης μεταχειρίσεως μεταξύ εθνικών φαρμακείων και φαρμακείων που είναι εγκατεστημένα εντός των άλλων κρατών μελών, από την άποψη της δυνατότητας προσφυγής στην πώληση δι' αλληλογραφίας, ούτε η δημιουργία δυσχερειών στην κυκλοφορία αλλοδαπών προϊόντων έναντι των εγχωρίων, ιδίως προβλέποντας πρόσθετες δαπάνες ή επιβαρύνσεις που δεν πλήττουν τα τελευταία αυτά προϊόντα.

- 59 Ενώ η Apothekerverband και η Επιτροπή αποκρούουν τον ισχυρισμό ότι παρεμποδίζεται πλήρως η πρόσβαση στη γερμανική αγορά, υποστηρίζοντας επ' αυτού ότι, σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις του AMG, η εισαγωγή και η επανεισαγωγή φαρμακευτικών προϊόντων είναι δυνατές και πράγματι πραγματοποιούνται, η Γερμανική Κυβέρνηση αναγνωρίζει ότι ο αποκλεισμός της δυνατότητας πώλησεως δι' αλληλογραφίας φαρμάκων καθιστά δυσχερέστερη την πρόσβαση στη γερμανική αγορά όσον αφορά τα αλλοδαπά φαρμακεία. Πράγματι, τα φαρμακεία αυτά είναι υποχρεωμένα να ανοίξουν δικό τους κατάστημα στη Γερμανία. Εντούτοις, λαμβανομένων υπόψη των επιταγών του ABO όσον αφορά την προσωπική παρουσία του φαρμακοποιού, ούτε τα εγκατεστημένα στη Γερμανία φαρμακεία έχουν απεριορίστη πρόσβαση στο σύνολο της γερμανικής αγοράς. Επομένως, κάθε δυσχέρεια που αφορά την εκμετάλλευση της γερμανικής αγοράς στο σύνολό της επηρεάζει με τον ίδιο τρόπο τους ημεδαπούς και τους αλλοδαπούς φαρμακοποιούς και, κατά συνέπεια, δεν αποτελεί «μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος» εισάγον δυσμενείς διακρίσεις, υπό την έννοια του άρθρου 28 ΕΚ.

- 60 Επικουρικά, τόσο η Apothekerverband όσο και η Γερμανική και η Αυστριακή Κυβέρνηση εκθέτουν ότι το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 28 ΕΚ πρέπει να οριοθετείται κατά τρόπον ώστε να παρέχεται η δυνατότητα στα κράτη μέλη να διατηρούν ένα πρόσφορο περιθώριο ενεργείας με σκοπό τη θέσπιση των γενικών κανόνων πώλησεως φαρμάκων που υπαγορεύονται από το δημόσιο συμφέρον. Για τον λόγο αυτό, η γενική απαγόρευση πώλησεως δι' αλληλογραφίας φαρμάκων των οποίων η πώληση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων δεν πρέπει να θεωρείται ως μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικό περιορισμό των εισαγωγών υπό την έννοια του άρθρου 28 ΕΚ.



- 61 Οι εναγόμενοι της κύριας δίκης αρνούνται την ως άνω ερμηνεία της εθνικής ρυθμίσεως, θεωρώντας ότι είναι υπερβολικά επιφανειακή. Κατ' αυτούς, η απαγόρευση της εμπορίας φαρμακευτικών προϊόντων δι' αλληλογραφίας δεν επηρεάζει με τον ίδιο τρόπο την πώληση των εγχωρίων φαρμάκων και των φαρμάκων εκείνων τα οποία εισάγονται από άλλα κράτη μέλη. Η απαγόρευση αυτή, σε συνδυασμό με τους κανόνες δεοντολογίας που προβλέπει ο ABO, καθιστά σχεδόν αδύνατη την πρόσβαση των εγκατεστημένων εντός των άλλων κρατών μελών φαρμακείων στη γερμανική αγορά των τελικών καταναλωτών φαρμάκων. Ειδικότερα, δυνάμει του ABO, η DocMorris δεν μπορεί να έχει πρόσβαση στην αγορά αυτή παρά μόνον αν ο υπεύθυνος φαρμακοποιός της εν λόγω εταιρίας, παραιτούμενος από τις φαρμακευτικές δραστηριότητές του στις Κάτω Χώρες, ανοίξει ένα «κλασσικό» φαρμακείο στη Γερμανία. Επιπλέον, οι αλλοδαποί φαρμακοποιοί δεν δικαιούνται να ζητήσουν άδεια πώλησεως φαρμάκων δι' αλληλογραφίας εντός του τελευταίου κράτους μέλους παρά μόνον όταν εκμεταλλεύονται στο κράτος αυτό το φαρμακείο τους τουλάχιστον από τριετίας.
- 62 Αναφερόμενοι, επιπλέον, στις αποφάσεις της 5ης Οκτωβρίου 1994, C-323/93, Centre d'insémination de la Crespelle (Συλλογή 1994, σ. I-5077, σκέψη 29), της 9ης Ιουλίου 1997, C-34/95 έως C-36/95, De Agostini και TV-Shop (Συλλογή 1997, σ. I-3843, σκέψεις 43 έως 47), και της 23ης Οκτωβρίου 1997, C-189/95, Franzén (Συλλογή 1997, σ. I-5909, σκέψεις 67 έως 73), καθώς και στις σκέψεις 27 έως 37 της προαναφερθείσας αποφάσεως TK-Heimdienst, οι εναγόμενοι της κύριας δίκης καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι, όταν μια εθνική ρύθμιση εμποδίζει την πρόσβαση στην αγορά των τελικών καταναλωτών του κράτους μέλους εισαγωγής ή την καθιστά δυσχερέστερη έναντι της προσβάσεως στην αγορά των εγχωρίων προϊόντων, όπως στην υπόθεση της οποίας έχει επιληφθεί το αιτούν δικαστήριο, η ρύθμιση αυτή αποτελεί περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων ακόμα και αν πρόκειται απλώς για τη ρύθμιση ενός τρόπου πώλησεως που δεν αφορά τα χαρακτηριστικά του οικείου προϊόντος.

### Απάντηση του Δικαστηρίου

- 63 Προεισαγωγικώς, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η προβλεπόμενη στο άρθρο 43, παράγραφος 1, του AMG απαγόρευση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 97/7. Όμως, το άρθρο 14 της τελευταίας αυτής οδηγίας επιτρέπει στα κράτη μέλη «να

θεσπίσουν ή διατηρήσουν, στον τομέα ο οποίος διέπεται από την [...] οδηγία, πλέον αυστηρές διατάξεις συνάδουσες προς τη Συνθήκη, προκειμένου να διασφαλίσουν ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας του καταναλωτή.» Το ίδιο άρθρο διευκρινίζει επιπλέον ότι «οι διατάξεις αυτές περιλαμβάνουν, ενδεχομένως, την απαγόρευση, για λόγους γενικού συμφέροντος, της εμπορίας στο έδαφός τους, μέσω συμβάσεων εξ αποστάσεως, ορισμένων αγαθών ή υπηρεσιών, ιδίως φαρμάκων, τηρουμένης δεόντως της Συνθήκης.»

- 64 Είναι αλήθεια ότι κάθε εθνικό μέτρο σε τομέα ο οποίος αποτελεί το αντικείμενο αποκλειστικής εναρμονίσεως σε κοινοτικό επίπεδο πρέπει να κρίνεται με βάση τις διατάξεις περί εναρμονίσεως και όχι με βάση εκείνες του πρωτογενούς δικαίου (βλ. τις αποφάσεις της 12ης Οκτωβρίου 1993, C-37/92, Vanacker και Lesage, Συλλογή 1993, σ. I-4947, σκέψη 9, και της 13ης Δεκεμβρίου 2001, C-324/99, DaimlerChrysler, Συλλογή 2001, σ. I-9897, σκέψη 32). Εντούτοις, η εξουσία την οποία παρέχει στα κράτη μέλη το άρθρο 14, παράγραφος 1, της οδηγίας 97/7 πρέπει να ασκείται τηρουμένης της Συνθήκης, όπως ρητά προβλέπει η διάταξη αυτή.
- 65 Επομένως, η διάταξη αυτή δεν αποκλείει την ανάγκη εξετάσεως της συμφωνίας της επίμαχης εθνικής διατάξεως στην κύρια δίκη προς τα άρθρα 28 ΕΚ και 30 ΕΚ.
- 66 Συναφώς, κατά πάγια νομολογία, κάθε μέτρο που είναι ικανό να εμποδίσει άμεσα ή έμμεσα, πραγματικά ή δυνητικά, το ενδοκοινοτικό εμπόριο πρέπει να θεωρείται ως μέτρο ισοδύναμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς, απαγορευόμενο ως εκ τούτου από το άρθρο 28 ΕΚ (βλ. τις αποφάσεις της 11ης Ιουλίου 1974, 8/74, Dassonville, Συλλογή τόμος 1974, σ. 411, σκέψη 5, και της 19ης Ιουνίου 2003, C-420/01, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλογή 2003, σ. I-6445, σκέψη 25).
- 67 Έστω και αν ένα μέτρο δεν έχει ως αντικείμενο τη ρύθμιση των εμπορευματικών συναλλαγών μεταξύ κρατών μελών, αυτό το οποίο είναι καθοριστικό είναι το πραγματικό ή δυνητικό αποτέλεσμά του έναντι του ενδοκοινοτικού εμπορίου. Κατ'

εφαρμογήν του κριτηρίου αυτού, αποτελούν μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος, απαγορευόμενα από το άρθρο 28 ΕΚ, τα εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων που δημιουργεί, ελλείψει εναρμονίσεως των νομοθεσιών, η επί των εμπορευμάτων προελεύσεως άλλων κρατών μελών όπου αυτά νομίμως παρασκευάζονται και διατίθενται στο εμπόριο εφαρμογή κανόνων που αφορούν τους όρους στους οποίους πρέπει να ανταποκρίνονται τα εμπορεύματα αυτά, ακόμη κι αν οι κανόνες αυτοί εφαρμόζονται αδιακρίτως σε όλα τα προϊόντα, εφόσον η εφαρμογή τους δεν δικαιολογείται από κάποιο στόχο γενικού συμφέροντος ικανό να υπερσχύσει των απαιτήσεων της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων (βλ. την απόφαση της 20ής Φεβρουαρίου 1979, 120/78, Rewe-Zentral, λεγόμενη «Cassis de Dijon», Συλλογή τόμος 1979/Ι, σ. 321, σκέψεις 6, 14 και 15, καθώς και τις προαναφερθείσες αποφάσεις Keck και Mithouard, σκέψη 15, και Familiapress, σ. 8).

68 Επιπλέον, όπως δέχθηκε το Δικαστήριο με την προαναφερθείσα απόφαση Keck και Mithouard, κανόνες εμπορικής φύσεως, μολονότι δεν αφορούν τα ίδια τα χαρακτηριστικά των προϊόντων αλλά διέπουν μόνον τους τρόπους πωλήσεώς τους, ενδέχεται να αποτελούν μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος, υπό την έννοια του άρθρου 28 ΕΚ, εφόσον δεν πληρούν δύο προϋποθέσεις. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι ότι τέτοιοι κανόνες πρέπει, αφενός, να εφαρμόζονται σε όλους τους ενδιαφερόμενους επιχειρηματίες που ασκούν τη δραστηριότητά τους στην ημεδαπή και, αφετέρου, να επηρεάζουν κατά τον ίδιο τρόπο, τόσο κατά νόμο όσο και στην πράξη, την εμπορία των εγχωρίων προϊόντων και των προϊόντων προελεύσεως άλλων κρατών μελών (βλ. τις προαναφερθείσες αποφάσεις Keck και Mithouard, σκέψη 16, και Hüpermund κ.λπ., σκέψη 21, καθώς και την απόφαση της 9ης Φεβρουαρίου 1995, C-412/93, Leclerc-Siplec, Συλλογή 1995, σ. I-179, σκέψη 21).

69 Όσον αφορά την πρώτη προϋπόθεση που διαλαμβάνεται στην προηγούμενη σκέψη, η απαγόρευση του άρθρου 43, παράγραφος 1, του AMG έχει εφαρμογή σε όλους τους ενδιαφερόμενους επιχειρηματίες, ανεξάρτητα από το αν είναι ημεδαποί ή αλλοδαποί, έτσι ώστε να πληρούται πλήρως η προϋπόθεση αυτή.

70 Όσον αφορά τη δεύτερη προϋπόθεση που παρατίθεται στη σκέψη 68 της παρούσας αποφάσεως, πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η «εμπορία» ενός προϊόντος στην εγχώρια αγορά μπορεί να περιλαμβάνει διάφορα στάδια τα οποία τοποθετούνται μεταξύ της παραγωγής του προϊόντος και της ενδεχόμενης πωλήσεώς του στον τελικό καταναλωτή.

- 71 Προκειμένου να προσδιοριστεί αν ένα συγκεκριμένο μέτρο επηρεάζει με τον ίδιο τρόπο την «εμπορία» των εγχωρίων προϊόντων και των προϊόντων προελεύσεως άλλων κρατών μελών έχει σημασία να διαγνωσθεί το περιεχόμενο του επίμαχου περιοριστικού μέτρου. Έτσι, το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι η απαγόρευση που επιβάλλεται στους φαρμακοποιούς να διαφημίζουν εκτός φαρμακείου τα παραφαρμακευτικά προϊόντα τα οποία έχουν άδεια να προσφέρουν προς πώληση δεν επηρεάζει τη δυνατότητα των επιχειρηματιών, πλην των φαρμακοποιών, να διαφημίζουν τα προϊόντα αυτά (βλ. την προαναφερθείσα απόφαση Hünpermund κ.λπ., σκέψη 19). Με ανάλογο τρόπο, η απαγόρευση διαφημιστικών μηνυμάτων την οποία αφορούσε η υπόθεση που οδήγησε στην έκδοση της προαναφερθείσας αποφάσεως Leclerc-Siplec δεν είχε ευρύ περιεχόμενο, διότι αφορούσε μόνον ορισμένη μορφή προωθήσεως (την τηλεοπτική διαφήμιση) ορισμένης μεθόδου εμπορίας (της λιανικής διανομής) προϊόντων (βλ. την προαναφερθείσα απόφαση Leclerc-Siplec, σκέψη 22).
- 72 Αντιθέτως, το Δικαστήριο έχει δεχθεί επιχείρημα κατά το οποίο μια απαγόρευση τηλεοπτικής διαφημίσεως στερούσε έναν επιχειρηματία από τον μοναδικό αποτελεσματικό τρόπο εμπορικής προωθήσεως που θα του παρείχε τη δυνατότητα να διεισδύσει σε μια εθνική αγορά (βλ. την προαναφερθείσα απόφαση De Agostini και TV-Shop, σκέψη 43). Εξάλλου, το Δικαστήριο έκρινε ότι, όταν πρόκειται για προϊόντα όπως τα οινοπνευματώδη ποτά, η κατανάλωση των οποίων συνδέεται με παραδοσιακές μορφές κοινωνικής πρακτικής, καθώς και με τοπικές συνήθειες και τοπικά ήθη, η απαγόρευση κάθε διαφημίσεως προς τους καταναλωτές, είτε με καταχωρίσεις στον Τύπο ή με διαφημίσεις στο ραδιόφωνο ή στην τηλεόραση είτε με άμεση αποστολή διαφημιστικού υλικού σε ιδιώτες ή με υπαίθριες διαφημίσεις, είναι ικανή να δυσχεραίνει την πρόσβαση στην αγορά των προϊόντων προελεύσεως άλλων κρατών μελών περισσότερο απ' ό,τι των εγχώριων, με τα οποία ο καταναλωτής είναι αυτομάτως περισσότερο εξοικειωμένος (βλ. την απόφαση της 8ης Μαρτίου 2001, C-405/98, Gourmet International Products, Συλλογή 2001, σ. I-1795, σκέψεις 21 και 24).
- 73 Όσον αφορά απαγόρευση όπως η προβλεπόμενη στο άρθρο 43, παράγραφος 1, του AMG, δεν αμφισβητείται ότι η διάταξη αυτή περιλαμβάνει ταυτόχρονα την υποχρέωση να μπορούν να πωλούνται ορισμένα φάρμακα μόνον από φαρμακεία και την απαγόρευση πωλήσεώς τους δι' αλληλογραφίας. Είναι αλήθεια ότι η απαγόρευση πωλήσεως δι' αλληλογραφίας μπορεί να θεωρηθεί ως απλή συνέπεια της προ-

βλέψεως της αποκλειστικής πωλήσεώς τους από φαρμακεία. Εντούτοις, η εμφάνιση του Διαδικτύου ως διασυνοριακού μέσου πωλήσεως συνεπάγεται ότι το περιεχόμενο και, εξ αυτού, το αποτέλεσμα της εν λόγω απαγορεύσεως πρέπει να εξεταστούν σε ευρύτερο πλαίσιο έναντι εκείνου το οποίο προτείνουν η Apothekerverband, η Γερμανική, η Γαλλική και η Αυστριακή Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή (βλ. τις σκέψεις 56 έως 59 της παρούσας αποφάσεως).

74 Πράγματι, μια απαγόρευση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη δυσχεραίνει περισσότερο τα φαρμακεία που είναι εγκατεστημένα εκτός της Γερμανίας έναντι εκείνων που ευρίσκονται στη γερμανική επικράτεια. Ναι μεν, όσον αφορά τα τελευταία, δύσκολα μπορεί να προβληθεί ο ισχυρισμός ότι η ως άνω απαγόρευση τα στερεί από ένα συμπληρωματικό ή εναλλακτικό μέσο προσβάσεως στη γερμανική αγορά των τελικών καταναλωτών φαρμάκων, τα φαρμακεία αυτά όμως διατηρούν τη δυνατότητα πωλήσεως φαρμάκων από τα καταστήματά τους. Αντιθέτως, το Διαδίκτυο αποτελεί ένα πολύ σημαντικότερο μέσο για τα φαρμακεία που δεν είναι εγκατεστημένα στη γερμανική επικράτεια, προκειμένου να μπορέσουν να έχουν άμεση πρόσβαση στην αγορά αυτή. Μια απαγόρευση που πλήττει περισσότερο τα εγκατεστημένα εκτός της γερμανικής επικράτειας φαρμακεία μπορεί να είναι ικανή να δυσχεράνει περισσότερο την πρόσβαση στην αγορά των προϊόντων προελεύσεως άλλων κρατών μελών έναντι εκείνης των εγχωρίων προϊόντων.

75 Κατά συνέπεια, η ως άνω απαγόρευση δεν επηρεάζει με τον ίδιο τρόπο την πώληση των εγχωρίων φαρμάκων και εκείνη των φαρμάκων προελεύσεως άλλων κρατών μελών.

76 Επομένως, στο πρώτο ερώτημα, στοιχείο α', πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι μια εθνική απαγόρευση πωλήσεως δι' αλληλογραφίας φαρμάκων των οποίων η πώληση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων εντός του οικείου κράτους μέλους, όπως η προβλεπόμενη από το άρθρο 43, παράγραφος 1, του AMG, αποτελεί μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος υπό την έννοια του άρθρου 28 ΕΚ.

Επί της ενδεχόμενης δικαιολογήσεως της απαγορεύσεως των πωλήσεων δι' αλληλογραφίας (πρώτο ερώτημα, στοιχείο β')

- 77 Με το πρώτο ερώτημα, στοιχείο β', το εθνικό δικαστήριο ερωτά στην ουσία αν η απαγόρευση πωλήσεως δι' αλληλογραφίας των φαρμάκων των οποίων η πώληση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων δικαιολογείται βάσει του άρθρου 30 ΕΚ, όταν η χορήγηση φαρμάκων για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή εξαρτάται από την προηγούμενη λήψη, εκ μέρους του αποστέλλοντος φαρμακείου, του πρωτοτύπου της ιατρικής συνταγής. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο ερωτά ποιες προϋποθέσεις πρέπει να επιβάλλονται ενδεχομένως σε ένα τέτοιο φαρμακείο όσον αφορά τον έλεγχο της παραγγελίας, της αποστολής του ταχυδρομικού δέματος και της παραλαβής του.

#### Παρατηρήσεις που κατατέθηκαν στο Δικαστήριο

- 78 Όσον αφορά τις αρχές που έχουν εφαρμογή στην υπόθεση της κύριας δίκης, τόσο η Apothekerverband όσο και οι εναγόμενοι της κύριας δίκης, καθώς και η Γερμανική και η Γαλλική Κυβέρνηση, υποστηρίζουν ότι το άρθρο 30 ΕΚ εξακολουθεί να έχει εφαρμογή εφόσον χρόνος δεν έχει ακόμα πραγματοποιηθεί πλήρως η σχετική εναρμόνιση των εθνικών κανονιστικών ρυθμίσεων (βλ. τις αποφάσεις της 7ης Μαρτίου 1989, 215/87, Schumacher, Συλλογή 1989, σ. 617, σκέψη 15· της 21ης Μαρτίου 1991, C-369/88, Delattre, Συλλογή 1991, σ. I-1487, σκέψη 48· της 16ης Απριλίου 1991, C-347/89, Eurim-Pharm, Συλλογή 1991, σ. I-1747, σκέψη 26· της 8ης Απριλίου 1992, C-62/90, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλογή 1992, σ. I-2575, σκέψη 10, και Ortscheit, προαναφερθείσα, σκέψη 14).
- 79 Τόσο οι διάδικοι της κύριας δίκης όσο και η Γερμανική και η Γαλλική Κυβέρνηση συμφωνούν επίσης επί του γεγονότος ότι, μεταξύ των αγαθών ή συμφερόντων που προστατεύει το άρθρο 30 ΕΚ, η υγεία και η ζωή των ατόμων έχουν την πρώτη θέση και ότι εναπόκειται στα κράτη μέλη, εντός των ορίων που θέτει η Συνθήκη, να αποφασίζουν για το επίπεδο προστασίας τους, ειδικότερα για τον βαθμό της αυστηρότητας των διενεργούμενων ελέγχων. Όμως, σύμφωνα με τη νομολογία επί του τομέα αυτού, κάθε εθνική ρύθμιση με περιοριστικό αποτέλεσμα πρέπει να είναι αναγκαία και ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό.

- 80 Συναφώς, τόσο η Apothekerverband όσο και η Γερμανική και η Αυστριακή Κυβέρνηση θεωρούν ότι δεν είναι δυνατή η εξασφάλιση της προστασίας της υγείας του πληθυσμού με λιγότερο περιοριστικά για τις ενδοκοινοτικές συναλλαγές μέτρα έναντι εκείνου που ελήφθη στη Γερμανία, το οποίο προβλέπει πλήρη απαγόρευση της εμπορίας δι' αλληλογραφίας φαρμάκων των οποίων η πώληση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων (βλ. την προαναφερθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Γερμανίας, σκέψη 11, και της 14ης Δεκεμβρίου 2000, C-55/99, Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή 2000, σ. I-11499, σκέψη 42).
- 81 Η Apothekerverband διευκρινίζει ότι ο σκοπός τον οποίο επιδιώκει η απαγόρευση της πωλήσεως δι' αλληλογραφίας των ως άνω φαρμάκων είναι να εξασφαλίζεται ότι ο φαρμακοποιός θα πληροφορεί και θα συμβουλεύει προσωπικά τον πελάτη κατά την αγορά κάποιου φαρμάκου, καθώς και η εξασφάλιση της ασφάλειας των φαρμάκων και της φαρμακοεπαγρυπνήσεως.
- 82 Συναφώς, η Apothekerverband, υποστηριζόμενη στο σημείο αυτό από την Ελληνική και την Αυστριακή Κυβέρνηση, ισχυρίζεται ότι, όσον αφορά τα ζητήματα που συνδέονται με συγκεκριμένο φάρμακο, έστω και αν ο αγοραστής δι' αλληλογραφίας είναι σε θέση να λάβει συμβουλές μέσω Διαδικτύου ή τηλεφωνικώς, η δυνατότητα αυτή δεν μπορεί να αντικαταστήσει τη συμβουλή που δίδεται εντός φαρμακείου, κατά τη διάρκεια προσωπικής και άμεσης συνομιλίας με τον πελάτη. Η φυσική και η ψυχική κατάσταση του τελευταίου, ο σωματικός του τύπος, ο τρόπος ζωής του και τα φάρμακα που λαμβάνει σε δεδομένη στιγμή αποτελούν κριτήρια που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τη διάρκεια μιας τέτοιας συνομιλίας.
- 83 Συναφώς, η Αυστριακή Κυβέρνηση σημειώνει ότι αρκετά φάρμακα που παραγόμενοι μέσω Internet καταλήγουν στον παραλήπτη σε φθαρμένη ή ανεπαρκή συσκευασία, συχνά χωρίς σχετική επισήμανση ή χωρίς οδηγίες χρήσεως στη γλώσσα του παραλήπτη.
- 84 Εξάλλου, η Apothekerverband διατείνεται ότι, σε αντίθεση με τα παραδοσιακά φαρμακεία, τα αποκλειστικώς «ηλεκτρονικά» φαρμακεία μπορούν να δημιουργη-

θούν χωρίς να απαιτείται σημαντική επένδυση και με ένα ελάχιστο κεφάλαιο, και μάλιστα από οποιονδήποτε. Δεδομένου ότι οι δραστηριότητες των τελευταίων αυτών φαρμακείων δεν υπόκεινται σήμερα σε επαρκή έλεγχο, η αναγκαία προστασία της ζωής και της υγείας των ανθρώπων επιβάλλει την ύπαρξη προληπτικού ελέγχου.

- 85 Επιπλέον, η πώληση δι' αλληλογραφίας φαρμάκων είναι ικανή να θέσει σε κίνδυνο την επιβίωση των παραδοσιακών φαρμακείων. Ενώ τα φαρμακεία που διαθέτουν στην αγορά τα προϊόντα τους μέσω Διαδικτύου μπορούν να παρέχουν μόνον ορισμένα επιλεγμένα φάρμακα, δηλαδή ορισμένες κατηγορίες φαρμάκων που παρουσιάζουν οικονομικό ενδιαφέρον, τα παραδοσιακά φαρμακεία, που δεσμεύονται από τον ΑΒΟ, υπόκεινται σε μια σειρά δαπανηρών υποχρεώσεων, ιδίως τις υποχρεώσεις να διατηρούν πλήρες απόθεμα προϊόντων, να έχουν τουλάχιστον μια δεδομένη ποσότητα φαρμάκων και να εφημερεύουν. Τούτο θα επέφερε στρέβλωση των όρων του ανταγωνισμού.
- 86 Ειδικότερα, η Apothekerverband υποστηρίζει ότι, όσον αφορά τα φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή, όλα τα γερμανικά φαρμακεία είναι εκ του νόμου υποχρεωμένα να πωλούν τα φάρμακα στις τιμές που καθορίζονται με την ΑΡΟ, οι οποίες προσδιορίζονται με επαύξηση έναντι της τιμής πωλήσεως από τον παραγωγό, την οποία ορίζει ελεύθερα ο τελευταίος. Αντίθετα, οι επιχειρήσεις που διαθέτουν στο εμπόριο φάρμακα από το εξωτερικό δι' αλληλογραφίας δεν υποχρεώνονται να τηρούν τις διατάξεις της ΑΡΟ. Επομένως, οι επιχειρήσεις αυτές επωφελούνται προκειμένου να προσφέρουν προς πώληση περιορισμένο αριθμό προϊόντων, αποτελούμενο κυρίως από ακριβά φάρμακα, τα οποία πωλούν σε τιμές χαμηλότερες σε σύγκριση με εκείνες των παραδοσιακών φαρμακείων.
- 87 Κατά συνέπεια, κατά την Apothekerverband, η απαγόρευση πωλήσεως φαρμάκων δι' αλληλογραφίας αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του συστήματος της κοινωνικής ασφάλισης, σκοπός του οποίου είναι η εξασφάλιση ενός αξιόπιστου εφοδιασμού σε φάρμακα, ισορροπημένου και προσβάσιμου από όλον τον πληθυσμό σε οποιαδήποτε ώρα. Η ως άνω απαγόρευση δεν μπορεί να τροποποιηθεί ή να αρθεί μεμονωμένα χωρίς να τεθεί υπό αμφισβήτηση το σύστημα αυτό στο σύνολό του.



Συναφώς, η Apothekerverband επικαλείται σκέψεις συνδεδεμένες με την προστασία του συστήματος της κοινωνικής ασφάλισης και του ισορροπημένου επιπέδου των ιατρικών και νοσοκομειακών υπηρεσιών, όπως αυτές αναπτύσσονται στις αποφάσεις του Δικαστηρίου της 12ης Ιουλίου 2001, C-368/98, Vanbraekel κ.λπ. (Συλλογή 2001, σ. I-5363, σκέψεις 47 έως 49), και C-157/99, Smits και Peerbooms (Συλλογή 2001, σ. I-5473, σκέψεις 72 έως 74).

88 Η Ελληνική Κυβέρνηση συμμερίζεται την άποψη αυτή, υπενθυμίζοντας τη σημασία που αποδίδεται στον τρόπο χορήγησης των φαρμάκων από το φαρμακείο και στον ρόλο του φαρμακοποιού στο πλαίσιο τόσο της νομολογίας του Δικαστηρίου όσο και ορισμένων διατάξεων του κοινοτικού δικαίου [βλ. την προαναφερθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Γερμανίας, σκέψη 20, καθώς και τις οδηγίες 85/432/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 1985, για τον συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν ορισμένες δραστηριότητες στον τομέα της φαρμακευτικής (ΕΕ L 253, σ. 34), και 85/433/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 1985, για την αμοιβαία αναγνώριση των διπλωμάτων, πιστοποιητικών και άλλων τίτλων φαρμακευτικής και για τη λήψη μέτρων προς διευκόλυνση της πραγματικής άσκησης του δικαιώματος εγκατάστασης για ορισμένες δραστηριότητες του φαρμακευτικού τομέα (ΕΕ L 253, σ. 37)].

89 Η Ιρλανδική Κυβέρνηση τάσσεται απλώς υπέρ μιας πλήρους απαγορεύσεως όσον αφορά τη χορήγηση μέσω Διαδικτύου φαρμάκων που χρήζουν ιατρικής συνταγής. Αναγνωρίζει ότι ο έλεγχος της εγκυρότητας των ιατρικών συνταγών διευκολύνεται από τις γνώσεις και την πείρα των φαρμακοποιών στη χώρα εγκαταστάσεώς τους, καθόσον οι φαρμακοποιοί ευρίσκονται σε συνεχή και καθημερινή επαφή με τους ασθενείς και τους ιατρούς της περιοχής τους. Συναφώς, υποστηρίζει ότι το να επιτραπεί η παράδοση φαρμάκων χρηζόντων ιατρικής συνταγής κατόπιν προηγούμενης παραλαβής σχετικής ιατρικής συνταγής και χωρίς άλλο έλεγχο θα οδηγήσει σε μεγάλη αύξηση του κινδύνου καταχρηστικής ή εσφαλμένης χρήσεως των ιατρικών συνταγών. Επιπλέον, παρατηρείται ότι, καταρχήν, οι ιατροί συνταγογραφούν μόνο φάρμακα που μπορούν να χορηγηθούν στους ασθενείς τους, ήτοι φάρμακα τα οποία περιλαμβάνονται μεταξύ εκείνων τα οποία διαθέτουν άδεια κυκλοφορίας εντός του εδάφους του κράτους μέλους στο οποίο ασκούν το λειτούργημά τους οι ιατροί αυτοί. Εντούτοις, ένας ιατρός θα μπορούσε να συνταγογραφήσει φάρμακο μη διαθέτον άδεια κυκλοφορίας εντός του κράτους μέλους στο οποίο ο ίδιος εργάζεται αν γνωρίζει ότι το ως άνω φάρμακο μπορεί να παραγγελθεί μέσω Διαδικτύου από ένα «ηλεκτρονικό φαρμακείο». Έτσι, φάρμακα τα οποία δεν διαθέτουν άδεια κυκλοφορίας εντός κράτους μέλους θα μπορούσαν να διατίθενται στην αγορά εντός του κράτους μέλους αυτού χωρίς να το πληροφορούνται οι αρχές του.

- 90 Οι εναγόμενοι της κύριας δίκης προβάλλουν διάφορα επιχειρήματα έναντι των κινδύνων που υποστηρίχθηκε ότι ενέχει η πώληση φαρμάκων δι' αλληλογραφίας. Πρώτον, η εγγύηση περί της παροχής υπεύθυνων συμβουλών στον πελάτη εκ μέρους του φαρμακοποιού κατά τη χορήγηση του φαρμάκου δεν δικαιολογεί μια πλήρη απαγόρευση της πωλήσεως δι' αλληλογραφίας βάσει του άρθρου 30 ΕΚ. Το έργο της παροχής συμβουλών και της ασκήσεως ελέγχου μπορεί επίσης να επιτελείται εκ μέρους του φαρμακοποιού όταν αυτός δεν ευρίσκεται απέναντι από τον πελάτη, αλλά αποστέλλει τα φάρμακα στον τελευταίο, αφού τον συμβούλευσε επιμελώς και έλεγξε προσεκτικά την παραγγελία.
- 91 Οι εναγόμενοι της κύριας δίκης προσθέτουν ότι, κατά την παραγγελία μέσω Διαδικτύου, ο πελάτης διαθέτει τη δυνατότητα να απευθυνθεί τηλεφωνικώς ή γραπτώς στον φαρμακοποιό (για παράδειγμα, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου). Διευκρινίζουν ότι το επίπεδο της παροχής συμβουλών που εξασφαλίζεται με τον τρόπο αυτό μπορεί να είναι ακόμη και υψηλότερο εκείνου των συνήθων συμβουλών φαρμακευτικής φύσεως που δίδονται στο φαρμακείο παρουσία του πελάτη.
- 92 Κατά τους εναγόμενους της κύριας δίκης, το επιχείρημα κατά το οποίο το «ηλεκτρονικό φαρμακείο» δεν είναι σε θέση να λάβει το ίδιο την πρωτοβουλία να παράσχει συμβουλές δεν είναι δικαιολογημένο. Οι πληροφορίες που είναι απαραίτητες για την κατάλληλη λήψη ή χρησιμοποίηση ενός φαρμάκου γνωστοποιούνται εκ μέρους του φαρμακοποιού εγγράφως κατά την αποστολή του φαρμάκου. Η πρωτοβουλία αυτή μπορεί ενδεχομένως να ενισχυθεί με τηλεφωνική κλήση του φαρμακείου προς τον πελάτη.
- 93 Όσον αφορά την προβαλλόμενη ανάγκη της αυτοπρόσωπης παρουσίας του πελάτη κατά την αγορά φαρμάκου, οι εναγόμενοι της κύριας δίκης υπενθυμίζουν, επιπλέον, ότι ένα μεγάλο τμήμα των καταναλωτών δεν προσέρχεται αυτοπροσώπως για να προμηθευτεί φάρμακα στο φαρμακείο.
- 94 Δεύτερον, όσον αφορά την προβαλλόμενη έλλειψη ελέγχου των «ηλεκτρονικών φαρμακείων», οι εναγόμενοι της κύριας δίκης σημειώνουν ότι τα φαρμακεία αυτά εξακολουθούν να υπάγονται στην κρατική εποπτεία, καθώς και να δεσμεύονται από

τη ρύθμιση σχετικά με εσωτερικό έλεγχο των παραγγελιών. Αφενός, οι εναγόμενοι διευκρινίζουν ότι η DocMorris υπόκειται στον έλεγχο των αρμοδίων αρχών του κράτους καταγωγής της, δηλαδή στον έλεγχο της κρατικής ολλανδικής υπηρεσίας ελέγχου των φαρμακείων. Η σχετική εποπτεία αφορά όλες τις διαδικασίες και τις πράξεις που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της εκμεταλλεύσεως του φαρμακείου και της πωλήσεως φαρμάκων δι' αλληλογραφίας. Αφετέρου, σύμφωνα με το ολλανδικό δίκαιο, όλα τα φαρμακεία είναι υποχρεωμένα να καταγράψουν τους εσωτερικούς κανόνες ασφαλείας και τον τρόπο διενέργειας των σχετικών διαδικασιών σε ένα εγχειρίδιο παροχής ποιοτικών υπηρεσιών. Η DocMorris συμμορφώνεται προς τους κανόνες της European Association of Mail Service Pharmacies, της οποίας είναι μέλος, κανόνες οι οποίοι περιλαμβάνουν πολύ λεπτομερέστερες διατάξεις όσον αφορά τον έλεγχο των παραγγελιών, του ταχυδρομικού δέματος και της παραλαβής του.

95 Τα εσωτερικά μέτρα ασφαλείας που τηρεί η DocMorris εξασφαλίζουν τη διεκπεραίωση των παραγγελιών και την παροχή συμβουλών αποκλειστικά από έχοντες σχετική άδεια φαρμακοποιούς και ειδικευμένο στη φαρμακευτική πρακτική βοηθητικό προσωπικό, τηρουμένων των απαιτήσεων περί παροχής ποιοτικών υπηρεσιών. Το γεγονός ότι η αγορά φαρμάκου πραγματοποιείται σε φαρμακείο άλλου κράτους μέλους δεν έχει σημασία, δεδομένου ότι οι όροι προσβάσεως στο επάγγελμα του φαρμακοποιού και εκείνοι που αφορούν την άσκηση του επαγγέλματος αυτού έχουν εναρμονισθεί σε κοινοτικό επίπεδο (βλ., σχετικά με την οδηγία 85/432, τις προαναφερθείσες αποφάσεις Schumacher, σκέψη 20, και Επιτροπή κατά Γερμανίας, σκέψη 19).

96 Τρίτον, όσον αφορά τους κινδύνους που συνδέονται με τα φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή, σύμφωνα με τις επιταγές της European Association of Mail Service Pharmacies, ο φαρμακοποιός πρέπει να βεβαιώνεται ότι τα φάρμακα αυτά αποστέλλονται μόνο μετά την εκ μέρους του φαρμακείου παραλαβή του πρωτοτύπου της ιατρικής συνταγής, συνταγμένου από ιατρό ή οδοντίατρο, και ότι το άτομο που θα λάβει το φάρμακο είναι πράγματι ο κάτοχος της συνταγής αυτής.

97 Χάρη στην εναρμόνιση των όρων υπό τους οποίους ένα φάρμακο πρέπει να χορηγείται μόνον κατόπιν ιατρικής συνταγής (βλ. την οδηγία 92/26 της Επιτροπής, όπως αντικαταστάθηκε με τον τίτλο VI του κοινοτικού κώδικα), υφίσταται ένα ενιαίο επίπεδο προστασίας εντός της Κοινότητας. Στις εξαιρετικές εκείνες περιπτώσεις στις

οποίες υφίσταται διαφορά όσον αφορά την κατάταξη του φαρμάκου στην οικεία κατηγορία μεταξύ του κράτους μέλους προελεύσεως και του κράτους εισαγωγής, η DocMorris ενεργεί πάντοτε με βάση την αυστηρότερη εθνική ρύθμιση, κατά τρόπον ώστε να μην καταστρατηγούνται ποτέ οι εθνικές ρυθμίσεις σχετικά με τη χορήγηση φαρμάκου μόνον κατόπιν ιατρικής συνταγής.

- 98 Τέταρτον, ενόψει του προχωρημένου σταδίου της εναρμονίσεως των διατάξεων περί παροχής αδειάς κυκλοφορίας φαρμάκων στο πλαίσιο της Κοινότητας, καθώς και του συστήματος αμοιβαίας αναγνώρισεως που προβλέπεται σχετικά [βλ. τον κανονισμό 2309/93, καθώς και τις οδηγίες 93/39 και 2000/38/ΕΚ της Επιτροπής, της 5ης Ιουνίου 2000, για τροποποίηση του κεφαλαίου Va (Φαρμακοεπαγρύπνηση) της οδηγίας 75/319/ΕΟΚ του Συμβουλίου περί προσεγγίσεως των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν τα φαρμακευτικά προϊόντα (ΕΕ L 139, σ. 28)], πρέπει να ληφθεί ως βάση η αρχή ότι τα φάρμακα που έχουν άδεια κυκλοφορίας εντός κράτους μέλους δεν ενέχουν κινδύνους για την υγεία σε βαθμό που να δικαιολογείται απόλυτη απαγόρευση του διασυνοριακού εμπορίου φαρμάκων που πραγματοποιείται δι' αλληλογραφίας.
- 99 Πέμπτον, ούτε η χρησιμοποίηση του Διαδικτύου ενέχει πρόσθετους κινδύνους για την υγεία που να μην μπορούν να αποτραπούν παρά μόνο με απόλυτη απαγόρευση του εμπορίου φαρμάκων δι' αλληλογραφίας. Αντιθέτως, οι τεχνικές δυνατότητες του Διαδικτύου, ιδίως εκείνες που παρέχουν τη δυνατότητα δημιουργίας αμφίδρομων ιστοσελίδων, ατομικά προσαρμοσμένων σε κάθε πελάτη, μπορούν να χρησιμοποιούνται με σκοπό την καλύτερη δυνατή προστασία της υγείας.
- 100 Τέλος, η επίμαχη απαγόρευση της κύριας δίκης δεν μπορεί να δικαιολογηθεί με βάση την από οικονομικής απόψεως εγγύηση του ευρέος και προσαρμοσμένου στις κάθε επιμέρους ανάγκες εφοδιασμού του πληθυσμού σε φάρμακα. Συναφώς, οι εναγόμενοι της κύριας δίκης υπογραμμίζουν ότι, δεδομένου ότι κάθε «ηλεκτρονικό φαρμακείο» πρέπει να έχει άδεια ως φαρμακείο που είναι ανοιχτό στο κοινό εντός του κράτους μέλους στο οποίο έχει εγκατασταθεί, η δυνατότητα πωλήσεως φαρμάκων δι' αλληλογραφίας δεν μπορεί να νοείται ως εναλλακτικός τρόπος ικανός να οδηγήσει σε ανταγωνισμό με τα ανοιχτά στο κοινό φαρμακεία, αλλ' ως μια συ-

μπληρωματική προσφορά προϊόντων έναντι των πωλήσεων που πραγματοποιούν τα τελευταία αυτά φαρμακεία. Δεδομένου ότι το «ηλεκτρονικό φαρμακείο» δεσμεύεται από τις εθνικές διατάξεις που ισχύουν εντός του κράτους μέλους καταγωγής, αποκλείεται το ενδεχόμενο να μπορεί να περιορίζεται στην πώληση μόνο μιας ομάδας προϊόντων με υψηλές τιμές.

101 Οι εναγόμενοι της κύριας δίκης καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ούτε η Γερμανική Κυβέρνηση ούτε η Apothekerverband απέδειξαν ότι το διασυνοριακό εμπόριο φαρμάκων που πραγματοποιείται δι' αλληλογραφίας συνιστά απειλή για την υγεία η οποία δεν μπορεί να αποτραπεί παρά μόνο με πλήρη απαγόρευση του εν λόγω τρόπου εμπορίας. Στην πραγματικότητα, η υγεία μπορεί να προστατευθεί εξίσου αποτελεσματικά με κατάλληλες κανονιστικές ρυθμίσεις, ιδίως με την πρόβλεψη κανόνων στον τομέα του ελέγχου της παραγγελίας, του ταχυδρομικού δέματος και της παραλαβής του, όπως προβλέπεται εντός του κράτους μέλους παραγγελίας των φαρμάκων.

#### Απάντηση του Δικαστηρίου

102 Όπως υποστηρίζουν οι διάδικοι της κύριας δίκης, τα κράτη μέλη που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο και η Επιτροπή, το άρθρο 30 ΕΚ εξακολουθεί να ισχύει στον κλάδο της παραγωγής και της εμπορίας φαρμακευτικών ιδιοσκευασμάτων εφόσον χρόνο δεν έχει πλήρως πραγματοποιηθεί στους τομείς αυτούς η εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών (βλ. τις προαναφερθείσες αποφάσεις Schumacher, σκέψη 15· Delattre, σκέψη 48· Eurim-Pharm, σκέψη 26· Επιτροπή κατά Γερμανίας, σκέψη 10, και Ortscheit, σκέψη 14). Συναφώς, έχει σημασία η διαπίστωση ότι η πώληση φαρμάκων στον τελικό καταναλωτή δεν αποτελεί το αντικείμενο πλήρους κοινοτικής εναρμόνισης.

103 Κατά πάγια νομολογία, μεταξύ των αγαθών ή συμφερόντων που προστατεύει το άρθρο 30 ΕΚ, η υγεία και η ζωή των ανθρώπων κατέχουν την πρώτη θέση, εναπόκειται δε στα κράτη μέλη, εντός των ορίων που επιβάλλει η Συνθήκη, να αποφασίζουν για το επίπεδο προστασίας που επιθυμούν να διασφαλίζουν (βλ. τις προαναφερθείσες αποφάσεις Schumacher, σκέψη 17· Eurim-Pharm, σκέψη 26, και Ortscheit, σκέψη 16).

- 104 Ωστόσο, μια εθνική ρύθμιση ή μια πρακτική που μπορεί να περιορίσει ή περιορίζει τις εισαγωγές φαρμακευτικών προϊόντων συμβιβάζεται με τη Συνθήκη μόνον εφόσον είναι αναγκαία για την αποτελεσματική προστασία της υγείας και της ζωής των ανθρώπων. Μια εθνική ρύθμιση ή πρακτική δεν εμπίπτει στις περί παρεκκλίσεως διατάξεις του άρθρου 30 ΕΚ οσάκις η υγεία και η ζωή των ανθρώπων μπορούν να προστατευθούν εξίσου αποτελεσματικά με τη λήψη λιγότερο περιοριστικών για τις ενδοκοινοτικές συναλλαγές μέτρων (βλ. τις προαναφερθείσες αποφάσεις Schumacher, σκέψεις 17 και 18· Delattre, σκέψη 53· Eurim-Pharm, σκέψη 27· Επιτροπή κατά Γερμανίας, σκέψεις 10 και 11, καθώς και Ortscheit, σκέψη 17).
- 105 Στην υπόθεση της κύριας δίκης, το ίδιο το γεγονός ότι το «ηλεκτρονικό φαρμακείο» υπόκειται στον έλεγχο των ολλανδικών αρχών δεν αμφισβητείται, οπότε δεν μπορούν να γίνουν δεκτά τα επιχειρήματα που προβάλλει η Apothekerverband υποστηρίζοντας, γενικά, ότι ο έλεγχος που ασκείται σε ένα τέτοιο φαρμακείο είναι ανεπαρκής, σε σύγκριση με τον έλεγχο των παραδοσιακών φαρμακείων.
- 106 Τα επιχειρήματα που μπορούν να δικαιολογήσουν την απαγόρευση του εμπορίου φαρμάκων δι' αλληλογραφίας είναι αποκλειστικά εκείνα τα οποία αφορούν την ανάγκη παροχής προσωπικών συμβουλών στον πελάτη και την εξασφάλιση της προστασίας του κατά τη χορήγηση των φαρμάκων, καθώς και την ανάγκη ελέγχου της εγκυρότητας των ιατρικών συνταγών και εξασφάλισης ευρέος και προσαρμοσμένου στις ειδικότερες ανάγκες εφοδιασμού του πληθυσμού σε φάρμακα.
- 107 Σε γενικό επίπεδο, οι περισσότερες από τις δικαιολογίες αυτές στηρίζονται στους κινδύνους που ενδέχεται να παρουσιάζουν τα φάρμακα και, επομένως, στη φροντίδα που πρέπει να επιδεικνύεται όσον αφορά όλες τις πλευρές της εμπορίας τους, σκοποί οι οποίοι είναι παράλληλα και σκοποί της κοινοτικής ρυθμίσεως στον φαρμακευτικό τομέα. Έτσι, κατά την εξέταση των δικαιολογιών που προβάλλονται για την απαγόρευση της πώλησεως φαρμάκων δι' αλληλογραφίας πρέπει να ληφθούν υπόψη οι διάφορες διατάξεις του κοινοτικού δικαίου που μπορούν να έχουν επίπτωση επί του ζητήματος αυτού.

108 Πρώτον, ο κοινοτικός κώδικας προβλέπει, στον τίτλο VI, «Κατάταξη των φαρμάκων», ότι οι αρμόδιες αρχές των κρατών μελών, όταν παρέχουν άδεια κυκλοφορίας σε φάρμακο, πρέπει να προσδιορίζουν την κατάταξή του, δηλαδή αν πρόκειται για φάρμακο που χορηγείται κατόπιν ιατρικής συνταγής ή όχι. Αν και εναπόκειται στις ως άνω αρχές να προσδιορίσουν την κατάταξη των φαρμάκων, οι αρχές αυτές πρέπει ωστόσο να στηρίζονται στα κριτήρια που απαριθμεί το άρθρο 71, παράγραφος 1, του εν λόγω κώδικα, δηλαδή στα κριτήρια τα οποία αφορούν τους ενδεχόμενους κινδύνους που συνδέονται με τη χρήση του οικείου φαρμάκου (βλ. σκέψεις 5 και 6 της παρούσας αποφάσεως).

109 Δεύτερον, η διάκριση αυτή μεταξύ φαρμάκων που χορηγούνται κατόπιν ιατρικής συνταγής και των λοιπών φαρμάκων, η οποία στηρίζεται στα ως άνω κριτήρια και αφορά, με τον τρόπο αυτό, τον ενδεχόμενο κίνδυνο που ενέχει το οικείο φάρμακο, υφίσταται στο πλαίσιο της κοινοτικής ρυθμίσεως περί διαφήμισεως των φαρμάκων. Έτσι, όπως σημειώνεται στις σκέψεις 7 έως 13 της παρούσας αποφάσεως, απαγορεύεται η διαφήμιση των φαρμάκων που χορηγούνται κατόπιν ιατρικής συνταγής (άρθρο 88, παράγραφος 1, του κοινοτικού κώδικα), ενώ, γενικά, επιτρέπεται η διαφήμιση για τα φάρμακα που έχουν προβλεφθεί και σχεδιαστεί για να χρησιμοποιούνται χωρίς παρέμβαση ιατρού, με την επιφύλαξη ορισμένων προϋποθέσεων (βλ. το άρθρο 88, παράγραφος 2, του κοινοτικού κώδικα).

110 Επιπλέον της διακρίσεως περί της οποίας γίνεται λόγος στην προηγούμενη σκέψη, το άρθρο 14 της οδηγίας 97/7, η οποία ρυθμίζει την εξ αποστάσεως πώληση με σκοπό την προστασία των καταναλωτών, παρέχει στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να λαμβάνουν μέτρα, τηρουμένων των διατάξεων της Συνθήκης, τα οποία απαγορεύουν για λόγους γενικού συμφέροντος την εμπορία εντός του εδάφους τους, μέσω συμβάσεων εξ αποστάσεως, ορισμένων αγαθών ή υπηρεσιών, «ιδίως φαρμάκων». Με βάση την τελευταία αυτή διάταξη μπορεί να θεωρηθεί ότι ο κοινοτικός νομοθέτης δεν είχε την πρόθεση να αποκλείσει τη δυνατότητα των κρατών μελών να απαγορεύουν την πώληση δι' αλληλογραφίας φαρμάκων απλώς και μόνον επειδή υφίσταται εναρμόνιση των διατάξεων περί αδειας κυκλοφορίας φαρμάκων εντός της Κοινότητας, καθώς και ένα σύστημα σχετικής αμοιβαίας αναγνώρισεως και διατάξεις που αφορούν τόσο τον συντονισμό των κανονιστικών ρυθμίσεων ορισμένων δραστηριοτήτων στον τομέα της δραστηριότητας των φαρμακείων όσο και την αμοιβαία αναγνώριση των διπλωμάτων φαρμακοποιού.

- 111 Ενόψει των ανωτέρω σκέψεων, πρέπει να εξεταστούν οι δικαιολογίες που επικαλείται η Apothekerverband σε σχέση με τα φάρμακα τα οποία χορηγούνται χωρίς ιατρική συνταγή, αφενός, και σε σχέση με εκείνα για τα οποία απαιτείται μια τέτοια συνταγή, αφετέρου.

### Τα φάρμακα για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή

- 112 Όσον αφορά τα φάρμακα για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή, καμία από τις προβαλλόμενες δικαιολογίες δεν μπορεί να αποτελέσει βάσιμο έρεισμα για την απόλυτη απαγόρευση της πωλήσεώς τους δι' αλληλογραφίας.
- 113 Πρώτον, όσον αφορά την ανάγκη πληροφόρησης και παροχής συμβουλών στον πελάτη κατά την αγορά ενός φαρμάκου, δεν αποκλείεται η δυνατότητα προβλέψεως επαρκούς παροχής πληροφοριών και συμβουλών. Επιπλέον, όπως ορθά σημειώνουν οι εναγόμενοι της κύριας δίκης, η αγορά μέσω Διαδικτύου μπορεί να παρουσιάζει πλεονεκτήματα, όπως είναι η δυνατότητα παραγγελίας από το σπίτι ή το γραφείο, χωρίς ανάγκη μετακινήσεως, και η δυνατότητα διατυπώσεως με ηρεμία των ερωτήσεων που πρόκειται να υποβληθούν στον φαρμακοποιό, πλεονεκτήματα τα οποία πρέπει να ληφθούν υπόψη.
- 114 Όσον αφορά το επιχείρημα κατά το οποίο η δυνατότητα αντιδράσεως των «ηλεκτρονικών φαρμακοποιών» είναι μικρότερη έναντι εκείνης των εργαζομένων σε φαρμακείο, τα μειονεκτήματα των οποίων έγινε σχετικά επίκληση αφορούν, αφενός, την ενδεχόμενη κακή χρησιμοποίηση του οικείου φαρμάκου και, αφετέρου, την ενδεχόμενη κατάχρησή του. Όσον αφορά την ενδεχόμενη κακή χρησιμοποίηση του φαρμάκου, ο κίνδυνος αυτός μπορεί να μειωθεί χάρη στην αύξηση των στοιχείων αμφίδρομης επικοινωνίας που υφίστανται στο Διαδίκτυο, τα οποία θα πρέπει να χρησιμοποιεί ο πελάτης πριν μπορέσει να πραγματοποιήσει την αγορά. Όσον αφορά το ενδεχόμενο καταχρήσεως, δεν είναι προφανές ότι, σχετικά με τα άτομα που θα επιθυμούσαν να προμηθευτούν καταχρηστικά φάρμακα τα οποία δεν χρήζουν ιατρικής συνταγής, η αγορά που πραγματοποιείται στα παραδοσιακά φαρμακεία ενέχει στην πραγματικότητα περισσότερες δυσχέρειες έναντι της αγοράς μέσω Διαδικτύου.



- 115 Δεύτερον, όσον αφορά την κατηγορία φαρμάκων που δεν χρειάζονται ιατρική συνταγή, οι παρατηρήσεις σχετικά με τη χορήγησή τους δεν είναι ικανές να δικαιολογήσουν την απόλυτη απαγόρευση της πωλήσεώς τους δι' αλληλογραφίας.
- 116 Τρίτον, όσον αφορά τις δικαιολογίες που στηρίζονται στην ανάγκη εξασφάλισης ενός ευρέος και προσαρμοσμένου στις ανάγκες του πληθυσμού εφοδιασμού σε φάρμακα, πρέπει να σημειωθεί ότι, κατά τους εναγόμενους της κύριας δίκης (βλ. σκέψη 100 της παρούσας αποφάσεως), το ολλανδικό «ηλεκτρονικό φαρμακείο» δεσμεύεται και αυτό από τις υποχρεώσεις παροχής δημόσιας υπηρεσίας, όπως αυτές που παραθέτει η Apothekerverband, οπότε το φαρμακείο αυτό δεν ευρίσκεται, συναφώς, σε ευνοϊκότερη θέση έναντι των γερμανικών φαρμακείων. Επιπλέον, η ΑΡΟ, που καθορίζει τις τελικές τιμές πωλήσεως των φαρμάκων, ισχύει μόνο για εκείνα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή, οπότε δεν μπορεί να δικαιολογήσει την απαγόρευση της πωλήσεως δι' αλληλογραφίας φαρμάκων που δεν καλύπτονται από την πράξη αυτή και για τα οποία τα γερμανικά φαρμακεία μπορούν να καθορίζουν ελεύθερα τις τιμές τους.

### Τα φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή

- 117 Όσον αφορά τα φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή, ο εφοδιασμός του κοινού απαιτεί αυστηρότερο έλεγχο. Ο έλεγχος αυτός μπορεί να δικαιολογείται έναντι, αφενός, των σοβαρότερων κινδύνων που μπορούν να ενέχουν τα φάρμακα αυτά (βλ. το άρθρο 71, παράγραφος 1, του κοινοτικού κώδικα) και, αφετέρου, του συστήματος των καθορισμένων τιμών που ισχύει για την κατηγορία αυτή φαρμάκων, που αποτελεί μέρος του γερμανικού συστήματος υγείας.
- 118 Όσον αφορά την πρώτη παρατήρηση, το γεγονός ότι ενδέχεται η ύπαρξη διαφορών μεταξύ των κρατών μελών στον τομέα της κατατάξεως των φαρμάκων στην οικεία κατηγορία, συνέπεια των οποίων θα είναι ότι για ένα συγκεκριμένο φάρμακο μπορεί

να απαιτείται ιατρική συνταγή εντός ενός κράτους μέλους, όχι όμως εντός ενός άλλου κράτους μέλους, δεν στερεί το πρώτο κράτος μέλος από το δικαίωμα να ενεργεί αυστηρότερα έναντι του είδους αυτού φαρμάκων.

- 119 Ενόψει των κινδύνων που μπορεί να ενέχει η χρησιμοποίηση των φαρμάκων αυτών, η ανάγκη να είναι δυνατή η αποτελεσματική και υπεύθυνη εξακριβώση της εγκυρότητας των συνταγών που παρέχουν οι ιατροί και η ανάγκη εξασφάλισης με τον τρόπο αυτό της χορηγήσεως του φαρμάκου είτε στον ίδιο τον πελάτη είτε σε άτομο στο οποίο ο τελευταίος έχει αναθέσει την αγορά του φαρμάκου μπορεί να δικαιολογεί μian απαγόρευση πωλήσεως δι' αλληλογραφίας. Όπως υποστηρίζει η Ιρλανδική Κυβέρνηση, το γεγονός ότι επιτρέπεται η χορήγηση φαρμάκων για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή μετά την παραλαβή σχετικής συνταγής και χωρίς άλλον έλεγχο μπορεί να αυξήσει τον κίνδυνο καταχρηστικής ή εσφαλμένης χρήσεως των ιατρικών συνταγών. Εξάλλου, το ενδεχόμενο, που μπορεί πράγματι να υπάρξει, να αναγράφονται τα στοιχεία της επισημάνσεως φαρμάκου που έχει αγοραστεί από φαρμακείο εγκατεστημένο εντός κράτους μέλους διαφορετικού από εκείνο της κατοικίας του αγοραστή σε γλώσσα διαφορετική από εκείνη του εν λόγω αγοραστή μπορεί να έχει δυσμενέστερες συνέπειες όταν πρόκειται για φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή.
- 120 Η Apothekerverband προέβαλε επίσης επιχειρήματα αφορώντα την σταθερότητα του γερμανικού συστήματος υγείας, υπό την έννοια ότι, δεδομένου ότι τα γερμανικά φαρμακεία υποχρεώνονται βάσει της ΑΠΟ να πωλούν σε καθορισμένες τιμές τα φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή, σε περίπτωση που επιτραπεί η διασυνοριακή πώληση τέτοιων φαρμάκων σε ελεύθερες τιμές θα διακυβευόταν η επιβίωσή τους και, επομένως, η σταθερότητα του ως άνω συστήματος υγείας.
- 121 Το επιχείρημα αυτό συνεπάγεται τον έλεγχο της δικαιολογίας του συστήματος που θεσπίζει η ΑΠΟ, που καθορίζει τις τιμές πωλήσεως των φαρμάκων για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή.

122 Συναφώς, μολονότι σκοποί αμυγώς οικονομικής φύσεως δεν μπορούν να δικαιολογούν εμπόδια στη θεμελιώδη αρχή της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να μπορεί να συνιστά ο κίνδυνος σοβαρού πλήγματος στην οικονομική ισορροπία του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης από μόνος του επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος ικανό να δικαιολογήσει ένα τέτοιο εμπόδιο (βλ. τις προπαρατεθείσες αποφάσεις Kohll, σκέψη 41· Vanbraekel κ.λπ., σκέψη 47· Smits και Peerbooms, σκέψη 72, και της 13ης Μαΐου 2003, C-385/99, Müller-Fauré και Van Riet, Συλλογή 2003, σ. I-4509, σκέψεις 72 και 73). Κατά τα λοιπά, μια εθνική αγορά φαρμάκων για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή μπορεί να χαρακτηρίζεται από παράγοντες μη εμπορικής φύσεως, οπότε μια εθνική ρύθμιση που καθορίζει τις τιμές πώλησης ορισμένων φαρμάκων θα πρέπει να διατηρείται, καθόσον αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του εθνικού συστήματος.

123 Εντούτοις, ούτε η Apothekerverband ούτε τα κράτη μέλη που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο προέβαλαν επιχειρήματα προς υποστήριξη του αναγκαστικού χαρακτήρα της ΑΡΟ. Επομένως, ελλείψει τέτοιων επιχειρημάτων, δεν μπορεί να συναχθεί ότι, όσον αφορά τα φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή, η απαγόρευση της πώλησης φαρμάκων δι' αλληλογραφίας στη Γερμανία μπορεί να δικαιολογείται για λόγους οικονομικής ισορροπίας του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης ή για λόγους σταθερότητας του εθνικού συστήματος υγείας.

124 Ενόψει των ανωτέρω, στο πρώτο ερώτημα, στοιχείο β', πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι είναι δυνατή η επίκληση του άρθρου 30 ΕΚ για τη δικαιολόγηση μιας εθνικής απαγορεύσεως πώλησης δι' αλληλογραφίας φαρμάκων των οποίων η πώληση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων εντός του οικείου κράτους μέλους, εφόσον αφορά τα φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή. Αντιθέτως, δεν είναι δυνατή η επίκληση του άρθρου 30 ΕΚ για τη δικαιολόγηση μιας απόλυτης απαγορεύσεως πώλησης δι' αλληλογραφίας φαρμάκων για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή εντός του οικείου κράτους μέλους.

Επί της επανεισαγωγής φαρμάκων (πρώτο ερώτημα, στοιχείο γ')

125 Με το πρώτο ερώτημα, στοιχείο γ', το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν επιβάλλεται διαφορετική εκτίμηση, έναντι των άρθρων 28 ΕΚ και 30 ΕΚ, του πρώτου ερωτήματος, στοιχεία α' και β', που αφορούν, αφενός, τον χαρακτηρισμό του άρθρου 43,

παράγραφος 1, του AMG ως μέτρου ισοδύναμου αποτελέσματος, και, αφετέρου, την ενδεχόμενη ύπαρξη δικαιολογήσεως του μέτρου αυτού, σε περίπτωση εισαγωγής φαρμάκων σε κράτος μέλος εντός του οποίου αυτά έχουν άδεια κυκλοφορίας, όταν ένα εγκατεστημένο εντός άλλου κράτους μέλους φαρμακείο τα έχει προηγουμένως αγοράσει από χονδρεμπόρους εγκατεστημένους εντός του ως άνω κράτους μέλους εισαγωγής.

### Παρατηρήσεις που κατατέθηκαν στο Δικαστήριο

- 126 Οι εναγόμενοι της κύριας δίκης υπενθυμίζουν ότι το άρθρο 28 ΕΚ απαγορεύει κάθε εμπόδιο στις εισαγωγές, ανεξάρτητα από τον τόπο παραγωγής των εμπορευμάτων. Το Δικαστήριο έχει ρητά αναγνωρίσει ότι οι επανεισαγωγές εμπíπτουν στον τομέα της προστασίας της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων (βλ. τις αποφάσεις της 27ης Ιουνίου 1996, C-240/95, Schmit, Συλλογή 1996, σ. I-3179, σκέψη 10· της 12ης Νοεμβρίου 1996, C-201/94, Smith & Nephew et Primecrown, Συλλογή 1996, σ. I-5819, σκέψεις 18 έως 22· της 5ης Δεκεμβρίου 1996, C-267/95 και C-268/95, Merck και Beecham, Συλλογή 1996, σ. I-6285, και της 12ης Οκτωβρίου 1999, C-379/97, Urjohn, Συλλογή 1999, σ. I-6927, σκέψεις 13 και 14). Υποστηρίζουν ότι, σε αντίθεση με την άποψη που εξέθεσε το Δικαστήριο με τις αποφάσεις της 3ης Δεκεμβρίου 1974, 33/74, Van Binsbergen (Συλλογή τόμος 1974, σ. 513), και της 10ης Ιανουαρίου 1985, 229/83, Leclerc κ.λπ. (Συλλογή 1985, σ. 1), η επανεισαγωγή φαρμάκων που έχουν άδεια κυκλοφορίας από φαρμακείο εγκατεστημένο εντός άλλου κράτους μέλους δεν αποτελεί καταστρατήγηση δεσμευτικών εθνικών διατάξεων. Σημειώνοντας ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη διασυνοριακή εμπορική συναλλαγή πραγματοποιήθηκε σε δύο διαφορετικά στάδια εμπορίας και, εξάλλου, σε διαφορετικά επίπεδα αγοράς (δηλαδή, πρώτον, με την εξαγωγή των φαρμάκων εκ μέρους των Γερμανών χονδρεμπόρων σε φαρμακεία εγκατεστημένα εντός άλλου κράτους μέλους και, δεύτερον, με την επανεισαγωγή στο επίπεδο της λιανικής πωλήσεως σε ιδιώτες τελικούς καταναλωτές), οι εναγόμενοι της κύριας δίκης ισχυρίζονται ότι η ως άνω συναλλαγή είναι άξια προστασίας δυνάμει του άρθρου 28 ΕΚ, καθόσον συμβάλλει ακριβώς στην πραγματοποίηση των σκοπών του άρθρου αυτού. Υποστηρίζουν, επιπλέον, ότι δεν υφίσταται καταχρηστική προσφυγή στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, για τον λόγο ότι η πώληση δι' αλληλογραφίας επιδιώκει ακριβώς την πραγματοποίηση του σκοπού ο οποίος αποτελεί το επίκεντρο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων (βλ., όσον αφορά την ελευθερία εγκαταστάσεως, την απόφαση της 9ης Μαρτίου 1999, C-212/97, Centros, Συλλογή 1999, σ. I-1459).

## Απάντηση του Δικαστηρίου

Επί του χαρακτηρισμού του άρθρου 43, παράγραφος 1, του AMG ως μέτρου ισοδυνάμου αποτελέσματος

127 Όσον αφορά τον χαρακτηρισμό του άρθρου 43, παράγραφος 1, του AMG ως μέτρου ισοδυνάμου αποτελέσματος υπό την έννοια του άρθρου 28 ΕΚ, ο τόπος παραγωγής ενός προϊόντος είναι άνευ σημασίας. Επομένως, ένα προϊόν παρασκευαζόμενο στο έδαφος ενός κράτους μέλους, το οποίο εξάγεται και στη συνέχεια επανεισάγεται στο ίδιο κράτος μέλος αποτελεί εισαγόμενο προϊόν όπως και ένα προϊόν που έχει παρασκευαστεί εντός άλλου κράτους μέλους και το οποίο εισάγεται απευθείας στην ημεδαπή (βλ., επ' αυτού, τις προαναφερθείσες αποφάσεις *Leclerc κ.λπ.*, σκέψη 26, και *Schmit*, σκέψη 10).

128 Η ανάλυση αυτή εξακολουθεί να ισχύει ακόμα και όταν δεν έχει πραγματοποιηθεί εναρμόνιση σε κοινοτικό επίπεδο του δικαίου που να διέπει την πώληση των επίμαχων προϊόντων της κύριας δίκης, δηλαδή των φαρμάκων, έτσι ώστε ένα προϊόν που προέρχεται από το κράτος εισαγωγής μπορεί, καταρχήν, να τύχει της προστασίας του κοινοτικού δικαίου λόγω της διασυνοριακής του διακινήσεως.

129 Εντούτοις, το Δικαστήριο έχει δεχθεί, στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, ότι μια τέτοια διαπίστωση δεν ισχύει στις περιπτώσεις στις οποίες προκύπτει από αντικειμενικά στοιχεία ότι τα επίμαχα προϊόντα εξήχθησαν με αποκλειστικό σκοπό την επανεισαγωγή τους με σκοπό την καταστρατήγηση μιας νομοθεσίας, όπως εκείνη της υποθέσεως της κύριας δίκης (βλ. την προαναφερθείσα απόφαση *Leclerc κ.λπ.*, σκέψη 27).

- 130 Στην εγκρεμιά ενόπιον του αιτούντος δικαστηρίου υπόθεση, καθόσον ο επιχειρηματίας που εξήγαγε τα φάρμακα δεν είχε καμία ανάμειξη στην επανεισαγωγή τους, η εκ μέρους των εναγομένων της κύριας δίκης επανεισαγωγή φαρμάκων δεν μπορεί να θεωρηθεί ως καταχρηστική προσφυγή στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων.
- 131 Κατά συνέπεια, δεδομένου ότι μια διάταξη όπως το άρθρο 43, παράγραφος 1, του AMG θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της εμπορίας φαρμάκων προελεύσεως άλλων κρατών μελών, η ανάλυση κατά την οποία η διάταξη αυτή θα έπρεπε να θεωρηθεί ως μέσο ισοδυνάμου αποτελέσματος δεν μπορεί να περιορίζεται στα φάρμακα που προέρχονται από κράτη μέλη διαφορετικά από το κράτος μέλος εισαγωγής αλλά αφορά επίσης τα φάρμακα που πώλησαν χονδρέμποροι εγκατεστημένοι στο τελευταίο αυτό κράτος.

#### Επί της υπάρξεως δικαιολογήσεως

- 132 Όσον αφορά την απάντηση που πρέπει να δοθεί σχετικά με τη δικαιολόγηση της απαγορεύσεως της πώλησεως φαρμάκων δι' αλληλογραφίας, πρέπει επίσης να γίνει διάκριση μεταξύ, αφενός, των φαρμάκων για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή και, αφετέρου, εκείνων για τα οποία είναι υποχρεωτική η προσκόμιση μιας τέτοιας συνταγής. Όσον αφορά την πρώτη κατηγορία, οι παρατηρήσεις με βάση τις οποίες διαπιστώθηκε, στις σκέψεις 112 έως 116 της παρούσας αποφάσεως, ότι η ως άνω απαγόρευση δεν είναι δικαιολογημένη ισχύουν με τον ίδιο τρόπο στα επανεισαγόμενα προϊόντα. Επομένως, δεν συντρέχει λόγος αλλαγής, έναντι του άρθρου 28 ΕΚ, της απαντήσεως που δόθηκε στο πρώτο ερώτημα, στοιχείο β'.
- 133 Όσον αφορά τα χρίζοντα ιατρικής συνταγής φάρμακα, δεδομένου ότι, στο πλαίσιο της απαντήσεως που δόθηκε στο πρώτο ερώτημα, στοιχείο β', ελήφθησαν υπόψη οι

παρατηρήσεις που αφορούν την επανεισαγωγή τους —δηλαδή, ειδικότερα, το γεγονός ότι τα ως άνω επανεισαγόμενα φάρμακα δεν υπόκεινται στην ΑΡΟ λόγω της αγοράς τους μέσω Διαδικτύου— δεν συντρέχει λόγος αλλαγής ούτε της απαντήσεως αυτής.

- 134 Επομένως, στο πρώτο ερώτημα, στοιχείο γ', πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι δεν συντρέχει λόγος διαφορετικής εκτιμήσεως του πρώτου ερωτήματος, στοιχεία α' και β', σε περίπτωση εισαγωγής φαρμάκων σε κράτος μέλος εντός του οποίου έχουν άδεια κυκλοφορίας όταν ένα εγκατεστημένο εντός άλλου κράτους μέλους φαρμακείο τα έχει προηγουμένως αγοράσει από χονδρεμπόρους εγκατεστημένους εντός του εν λόγω κράτους μέλους εισαγωγής.

### **Επί του δευτέρου ερωτήματος**

- 135 Με το πρώτο σκέλος του δευτέρου ερωτήματος το αιτούν δικαστήριο ερωτά στην ουσία αν τα άρθρα 28 ΕΚ και 30 ΕΚ εμποδίζουν, στο πλαίσιο μιας εθνικής ρυθμίσεως που απαγορεύει τη διαφήμιση της πώλησεως φαρμάκων δι' αλληλογραφίας, μια ευρεία ερμηνεία του όρου «διαφήμιση», κατά την οποία χαρακτηρίζονται ως «απαγορευμένη διαφήμιση» διάφορα στοιχεία της διαδικτυακής πύλης (Internet portal) ενός φαρμακείου εγκατεστημένου εντός κράτους μέλους, κατά τρόπον ώστε να γίνεται αισθητά δυσχερέστερη η διασυνοριακή παραγγελία φαρμάκων μέσω Διαδικτύου.

- 136 Το ερώτημα αυτό προϋποθέτει ότι υφίσταται ταυτόχρονα μια νόμιμη πώληση φαρμάκων μέσω Διαδικτύου και μια εκ του νόμου απαγόρευση της διαφημίσεώς τους η οποία θα μπορούσε να παρεμποδίσει την πώληση αυτή. Για τον λόγο αυτό, έχει σημασία να διευκρινιστεί ότι, με τον τρόπο αυτό, τίθενται δύο διαφορετικά ερωτήματα, δηλαδή, πρώτον, εκείνο που αφορά τη συμφωνία των εθνικών απαγορεύσεων

της διαφημίσεως που αφορά την πώληση φαρμάκων δι' αλληλογραφίας προς τα άρθρα 28 ΕΚ και 30 ΕΚ και, δεύτερον, εφόσον οι ως άνω απαγορεύσεις (ή μέρος αυτών) θεωρηθούν σύμφωνες προς το κοινοτικό δίκαιο, το ερώτημα σχετικά με το αν μια ευρεία ερμηνεία της έννοιας της «διαφημίσεως» είναι και αυτή σύμφωνη προς τις ως άνω διατάξεις, αποτέλεσμα της οποίας είναι να καθίσταται δυσχερέστερη η πώληση μέσω Διαδικτύου.

- 137 Το ερώτημα που αφορά την έκταση της ερμηνείας της έννοιας της «διαφημίσεως», καθώς και το δεύτερο ερώτημα, στοιχεία α' και β', θα πρέπει να εξεταστεί μόνον αν μια σύμφωνη προς το κοινοτικό δίκαιο απαγόρευση διαφημίσεως υφίσταται ταυτόχρονα με μια πώληση μέσω Διαδικτύου, που είναι και αυτή σύμφωνη προς το κοινοτικό δίκαιο.

*Επί της συμφωνίας των απαγορεύσεων διαφημίσεως προς το κοινοτικό δίκαιο*

- 138 Όπως εξετάθη στις σκέψεις 31 έως 33 της παρούσας αποφάσεως, η γερμανική νομοθεσία προβλέπει τριών ειδών απαγορεύσεις διαφημίσεως φαρμάκων. Μεταξύ των εν λόγω απαγορεύσεων, έχει σημασία να προσδιοριστεί αν κάθε μία από αυτές είναι σύμφωνη προς το κοινοτικό δίκαιο. Όσον αφορά, πρώτον, το άρθρο 3 του HWG, που προβλέπει, στην ουσία, απαγόρευση της διαφημίσεως των φαρμάκων τα οποία πρέπει να έχουν άδεια κυκλοφορίας, χωρίς όμως να έχει χορηγηθεί μια τέτοια άδεια, αρκεί η διαπίστωση ότι η απαγόρευση αυτή είναι σύμφωνη προς την απαγόρευση του άρθρου 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/28, που αντικαταστάθηκε από το άρθρο 87, παράγραφος 1, του κοινοτικού κώδικα. Επομένως, δεν υφίσταται ζήτημα εξετάσεως της συμφωνίας μιας τέτοιας απαγορεύσεως προς τις διατάξεις της Συνθήκης.

- 139 Δεύτερον, το άρθρο 10, παράγραφος 1, του HWG προβλέπει, γενικά, απαγόρευση διαφημίσεως για τα φάρμακα που χορηγούνται κατόπιν ιατρικής συνταγής. Όπως προαναφέρθηκε σχετικά με το άρθρο 3 του HWG, μια απαγόρευση όπως αυτή του



άρθρου 10, παράγραφος 1, του νόμου αυτού είναι σύμφωνη, όπως παρατηρεί η Επιτροπή, προς το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/28, που αντικαταστάθηκε από το άρθρο 88, παράγραφος 1, του κοινοτικού κώδικα, το οποίο εισάγει μια παρόμοια απαγόρευση σε κοινοτικό επίπεδο. Επομένως, λόγω του γεγονότος ότι μια τέτοια εθνική απαγόρευση αποτελεί εθνικό μέτρο μεταφοράς στην εσωτερική έννομη τάξη ενός μέτρου κοινοτικής εναρμονίσεως, δεν υφίσταται ούτε και στην περίπτωση αυτή λόγος αμφισβήτησεως της συμφωνίας της προς τη Συνθήκη.

140 Τρίτον, το άρθρο 8, παράγραφος 1, του HWG προβλέπει απαγόρευση διαφημίσεως όσον αφορά την πώληση δι' αλληλογραφίας φαρμάκων των οποίων η χορήγηση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων. Στην παράγραφο 2 το άρθρο αυτό απαγορεύει, επιπλέον, τη διαφήμιση σχετικά με την πώληση φαρμάκων με ατομική εισαγωγή, σύμφωνα με το άρθρο 73, παράγραφος 2, στοιχείο β, ή παράγραφος 3, του AMG. Κατά τις παρατηρήσεις της Γερμανικής Κυβερνήσεως, η τελευταία αυτή απαγόρευση, σε συνδυασμό με το άρθρο 73, παράγραφος 1, του AMG, αποσκοπεί στην παρεμπόδιση του ενδεχομένου να λαμβάνει μια τέτοια έκταση η ατομική εισαγωγή φαρμάκων που δεν διαθέτουν άδεια κυκλοφορίας, λόγω της πραγματοποιούμενης διαφημίσεως, έτσι ώστε να θίγεται το σύστημα παροχής αδειών κυκλοφορίας, ενώ, δυνάμει του AMG, η δυνατότητα μιας τέτοιας εισαγωγής προβλέπεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Εν πάση περιπτώσει, όπως σημείωσε η γενική εισαγγελέας στο σημείο 171 των προτάσεών της, από τον φάκελο που διαβίβασε στο Δικαστήριο το αιτούν δικαστήριο προκύπτει ότι το δικαστήριο αυτό θεωρεί ότι μόνον η απαγόρευση την οποία θεσπίζει το άρθρο 8, παράγραφος 1, του HWG έχει εφαρμογή όσον αφορά την πώληση φαρμάκων δι' αλληλογραφίας. Επομένως, οι διατάξεις του άρθρου 8, παράγραφος 2, του HWG δεν αποτελούν μέρος του νομικού και πραγματικού πλαισίου της διαφοράς της κύριας δίκης.

141 Όσον αφορά την απαγόρευση του άρθρου 8, παράγραφος 1, του HWG, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η απαγόρευση αυτή δεν έχει ακριβές αντίστοιχο σε επίπεδο κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως. Συναφώς, ενώ το άρθρο 88, παράγραφος 1, του κοινοτικού κώδικα απαγορεύει τη διαφήμιση φαρμάκων που χορηγούνται κατόπιν ιατρικής συνταγής, η παράγραφος 2 της διατάξεως αυτής επιτρέπει κατά γενικό κανόνα τη διαφήμιση για τα φάρμακα που προβλέπονται και έχουν σχεδιαστεί για χρησιμοποίηση χωρίς την παρέμβαση ιατρού, προβλέποντας παράλληλα την εκ μέρους του φαρμακοποιού παροχή συμβουλών, εφόσον αυτό χρειαστεί.

142 Στηριζόμενη στην ως άνω διάταξη του κοινοτικού κώδικα, η Αυστριακή Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι, έστω και αν το είδος αυτό διαφημίσεως επιτρέπεται καταρχήν και λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι το άρθρο 88 του κώδικα αυτού δεν διευκρινίζει σε ποιον βαθμό είναι απαραίτητη η εκ μέρους του φαρμακοποιού παροχή συμβουλών, πρέπει να υποτεθεί ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν περιθώριο εκτιμήσεως στον τομέα αυτό. Κατά συνέπεια, η ως άνω κυβέρνηση θεωρεί σε τελική ανάλυση ότι μια απαγόρευση διαφημίσεως στο Διαδίκτυο δικαιολογείται και για τα φάρμακα των οποίων η πώληση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων και τα οποία δεν απαιτούν την προσκόμιση ιατρικής συνταγής.

143 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί η απάντηση που δόθηκε στο πρώτο ερώτημα, στοιχείο β', με τις σκέψεις 112 έως 116 της παρούσας αποφάσεως, σχετικά με τη δικαιολόγηση της απαγορεύσεως πωλήσεως δι' αλληλογραφίας φαρμάκων για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή. Με την απάντηση αυτή, κρίθηκε ότι η ως άνω απαγόρευση δεν δικαιολογείται, όσον αφορά τα φάρμακα αυτά, από την προβαλλόμενη ανάγκη της αυτοπρόσωπης παρουσίας φαρμακοποιού κατά την αγορά του είδους αυτού φαρμάκων.

144 Εξ αυτού προκύπτει ότι το άρθρο 88, παράγραφος 2, του κοινοτικού κώδικα, το οποίο επιτρέπει τη διαφήμιση στο κοινό για τα φάρμακα τα οποία δεν απαιτούν την προσκόμιση ιατρικής συνταγής, δεν μπορεί να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι αποκλείει τη διαφήμιση για την πώληση δι' αλληλογραφίας φαρμάκων με βάση την προβαλλόμενη ανάγκη αυτοπρόσωπης παρουσίας ενός φαρμακοποιού. Επομένως, το άρθρο 88, παράγραφος 1, του κοινοτικού κώδικα, που απαγορεύει τη διαφήμιση για τα φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή, εμποδίζει την επιβολή απαγορεύσεως όπως αυτή την οποία προβλέπει το άρθρο 8, παράγραφος 1, του ΗWG, καθόσον η απαγόρευση αυτή αφορά φάρμακα για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή.

*Επί της εκτάσεως της έννοιας της «διαφημίσεως των φαρμάκων που απευθύνεται στο κοινό», κατά τα άρθρα 1, παράγραφος 3, πρώτη περίπτωση, και 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/28*

145 Από τις ανωτέρω σκέψεις προκύπτει ότι μόνον απαγορεύσεις διαφημίσεως όπως αυτές τις οποίες θεσπίζουν τα άρθρα 3α και 10 του ΗWG, δηλαδή εκείνες που αφορούν, αφενός, τα μη διαθέσιμα άδεια κυκλοφορίας φάρμακα και, αφετέρου, τα φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή, είναι σύμφωνες προς το κοινοτικό δίκαιο. Επομένως, πρέπει να εξεταστεί αν το περιεχόμενο καθεμιάς των απαγορεύσεων αυτών μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση της πωλήσεως φαρμάκων μέσω Διαδικτύου, προκειμένου να προσδιοριστεί αν υπάρχει λόγος ερμηνείας του όρου «διαφήμιση που απευθύνεται στο κοινό», ιδίως όσον αφορά το εύρος της έννοιας αυτής.

146 Όσον αφορά μια απαγόρευση όπως αυτή την οποία εισάγει το άρθρο 3α του ΗWG, αρκεί να υπομνησθεί ότι απαγορεύεται σε κοινοτικό επίπεδο η θέση σε κυκλοφορία φαρμάκων στο έδαφος κράτους μέλους εντός του οποίου προβλέπεται σύστημα χορηγήσεως αδείας κυκλοφορίας, όταν δεν έχει χορηγηθεί μια τέτοια άδεια. Επομένως, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι μια τέτοια απαγόρευση παρεμποδίζει τη νόμιμη πώληση φαρμάκων μέσω Διαδικτύου.

147 Όσον αφορά την πώληση δι' αλληλογραφίας φαρμάκων για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή, το κοινοτικό δίκαιο δεν εμποδίζει την απαγόρευση τέτοιων πωλήσεων, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ικανή να παρεμποδίσει έναν τρόπο νόμιμης πωλήσεως φαρμάκων ούτε η απαγόρευση διαφημίσεως για την πώληση δι' αλληλογραφίας της ως άνω κατηγορίας φαρμάκων.

148 Ενόψει των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο σκέλος του δευτέρου ερωτήματος πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 88, παράγραφος 1, του κοινοτικού κώδικα

εμποδίζει την επιβολή μιας εθνικής απαγορεύσεως διαφημίσεως σχετικά με την πώληση δι' αλληλογραφίας φαρμάκων των οποίων η χορήγηση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων εντός του οικείου κράτους μέλους, όπως η προβλεπόμενη στο άρθρο 8, παράγραφος 1, του HWG, στον βαθμό που η απαγόρευση αυτή αφορά φάρμακα τα οποία έχουν άδεια κυκλοφορίας και για τη χορήγηση των οποίων δεν απαιτείται ιατρική συνταγή.

- 149 Κατά συνέπεια, και λαμβανομένης υπόψη της απαντήσεως που δόθηκε στο πρώτο ερώτημα, στοιχείο β', επιβάλλεται η διαπίστωση ότι, στην υπόθεση της κύριας δίκης, δεν υφίσταται απαγόρευση διαφημίσεως σύμφωνης προς το κοινοτικό δίκαιο που να μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση της νόμιμης πωλήσεως φαρμάκων μέσω Διαδικτύου. Κατά συνέπεια, παρέλκει η απάντηση στο δεύτερο ερώτημα, στοιχεία α' και β'.

### **Επί του τρίτου ερωτήματος**

- 150 Ενόψει της απαντήσεως που δόθηκε στο δεύτερο ερώτημα, παρέλκει να δοθεί απάντηση στο τρίτο ερώτημα.

### **Επί των δικαστικών εξόδων**

- 151 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Γερμανική, η Ελληνική, η Γαλλική, η Ιρλανδική και η Αυστριακή Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή, που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε με διάταξη της 10ης Αυγούστου 2001 το Landgericht Frankfurt am Main, αποφαινεται:

- 1) α) Μια εθνική απαγόρευση πώλησεως δι' αλληλογραφίας φαρμάκων των οποίων η πώληση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων εντός του οικείου κράτους μέλους, όπως η προβλεπόμενη από το άρθρο 43, παράγραφος 1, του Arzneimittelgesetz (νόμου περί φαρμάκων), όπως αυτός έχει από τις 7 Σεπτεμβρίου 1998, αποτελεί μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος υπό την έννοια του άρθρου 28 ΕΚ.
  
- β) Είναι δυνατή η επίκληση του άρθρου 30 ΕΚ για τη δικαιολόγηση μιας εθνικής απαγορεύσεως πώλησεως δι' αλληλογραφίας φαρμάκων των οποίων η πώληση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων εντός του οικείου κράτους μέλους, εφόσον αφορά τα φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή. Αντιθέτως, δεν είναι δυνατή η επίκληση του άρθρου 30 ΕΚ για τη δικαιολόγηση μιας απόλυτης απαγορεύσεως πώλησεως δι' αλληλογραφίας φαρμάκων για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή εντός του οικείου κράτους μέλους.

γ) Δεν συντρέχει λόγος διαφορετικής εκτιμήσεως του πρώτου ερωτήματος, στοιχεία α' και β', σε περίπτωση εισαγωγής φαρμάκων σε κράτος μέλος εντός του οποίου έχουν άδεια κυκλοφορίας όταν ένα εγκατεστημένο εντός άλλου κράτους μέλους φαρμακείο τα έχει προηγουμένως αγοράσει από χονδρεμπόρους εγκατεστημένους εντός του εν λόγω κράτους μέλους εισαγωγής.

2) Το άρθρο 88, παράγραφος 1, της οδηγίας 2001/83/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Νοεμβρίου 2001, περί κοινοτικού κώδικος για τα φάρμακα που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση, εμποδίζει την επιβολή μιας εθνικής απαγορεύσεως διαφημίσεως σχετικά με την πώληση δι' αλληλογραφίας φαρμάκων των οποίων η χορήγηση επιφυλάσσεται αποκλειστικά υπέρ των φαρμακείων εντός του οικείου κράτους μέλους, όπως η προβλεπόμενη στο άρθρο 8, παράγραφος 1, του Heilmittelwerbeengesetz (νόμου περί διαφημίσεως των φαρμάκων) όπως δημοσιεύθηκε στις 19 Οκτωβρίου 1994, στον βαθμό που η απαγόρευση αυτή αφορά φάρμακα τα οποία έχουν άδεια κυκλοφορίας και για τη χορήγηση των οποίων δεν απαιτείται ιατρική συνταγή.

Skouris	Jann	Timmermans
Gulmann	Cunha Rodrigues	Rosas
Edward	La Pergola	Puissochet
Schintgen	Macken	Colneric
	von Bahr	

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 11 Δεκεμβρίου 2003.

Ο Γραμματέας

Ο Πρόεδρος

R. Grass

B. Σκουρής